

Књижевне Новине

ГОД. I. БР. 7 ★ ЦЕНА 20 ДИН.
БЕОГРАД, ЧЕТВРТАК 25 ФЕБРУАР 1954
Лист излази сваког четвртка

ЗА ДУБЉЕ ПРОУЧАВАЊЕ САВРЕМЕНИХ ПИСАЦА

Мирослав Крлежа

АКО би из целокупне савремене југословенске књижевности требало издвојити једно једино име који би само собом и својим литерарним остварењем означавало сва она дубока кретања духова, сударе, рвања с прошлошћу, с назадношћу, с рђавим стварима, злим људима, лошим установама и штетним навикама, предрасудама и веровањима, све оне напоре у пробијању нових видика, рађању нових мисли, нових назора, стварању бунтовних расположења, револуционарних захтева и прегалачких смелости, — онда се све то не би могло потпуније означити нити тако сигурно обележити и једним другим нашим литерарним именом као именом Мирослава Крлеже.

Први југословенски писац који је књижевни позив узео као искључиво своје животно опредељење и задатак, он је у току четрдесет година свога књижевног рада створио дело које, већ по својем опсегу и по својој разноврсности, премаша све што је пре њега створио ма који од југословенских писаца. Песник, драматичар, романописец, новелист, есејиста, полемикар, он је први наш писац који је ширином своје културе, пространим и разноврсним областима својих знања и своје литерарне активности, изванредном обдареношћу и стваралачком вољом унео, хиљадама својих странаца, у нашу културу, у нашу свест и у фонд националне хрватске и опште југословенске културе вредности с којима је наша литература, први пут без закахљавања и без словенске тромости, достигла оне европске и светске токове који су претстављали савремену уметност, савремени дух, модерну и живу мисао свога времена и свога века.

Његово дело не претставља само један голем стваралачки резервоар, једну високу уметничку творевину, широку и многоструку историју неколико деценија хрватске и југословенског живота, веродостојан докуменат и трајан споменик времена, него и једно неоторно осведочење колико један изузетан човек у једном времену и једно бременито време кроз таквог човека могу показати снаге и могу извршити утицаја у оних областима и на оних географским подручјима на којима се њихово дејствовање могло манифестовати.

Мирослав Крлежа, иако још у пуној својој активности, већ данас је толико несумњиво утврђена вредност и тако ређефино и у потпуности остварен као писац да су и њему и његовом књижевном делу непотребне макакве славопојке, или да је, било из којих разлога, потребно то дело чувати од подробне анализе или свестране критике. И у ње-

му, као и у свакоме, па и највећем писцу, има један део, има један рез његове речи који је био ископан за своје време и који ће време вероватно и загушити; има страница и остварења чија ће бриткост омекавати и једрина спласнути с удаљавањем оних повода који су читаве лавине стваралачке снаге из Крлежиног пера носили на низине наших баруштина, на голети наше свакидашњице, лустаре наше прошлости и шкргутаве и мучне ноћи наших провинција, или сечиво овог духа дизали на чворишта наших путева, на кржљаве, парожасте суварке наших схватања, на буђаве удобности и удобне глупости свих врста једне средине, на интелектуалну олињалост и примитивистичку амнишност наше заосталости и малограђанштине, уображених величина и фалсификованих врлина, прозуклих морала и још прозуклијих мозгова... Има... Попут толико великих писаца, попут Волтера, попут В. Ига, који су у битку свога доба улазили под кацигама и у оклопима које

су сами стварали према својем лику и својем узрасту, а после, кад се битка свршила и оружје одложено ушло у историју, остали без амблема и победничких трофеја у величини оне друге своје, вечније, иако не више људске снаге.

Али ко год буде хтео да, после подуже броја година или после једног века, проучава прве деценије овог нашег, југословенског двадесетог столећа, нарочито између два светска рата, мораће почети с оном што би се у нашој књижевности, у нашој култури, могло назвати крлежијанством, с оном изванредно снажним утицајем који је Крлежино дело извршило у језику, у поезији и у прози, у духовима, у културним усмеравањима и друштвеним и политичким опредељењима, у целој страникој области писане речи и духовних активности за то време,

КО БУДЕ ХТЕО, ПОСЛЕ ПОДУЖЕГ БРОЈА ГОДИНА ИЛИ ПОСЛЕ ЈЕДНОГ ВЕКА, ДА ПРОУЧАВА ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ОВОГ НАШЕГ, ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДВАДЕСЕТОГА СТОЛЕЋА, НАРОЧИТО ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА, МОРАЋЕ ПОЧЕТИ С ОНИМ СНАЖНИМ УТИЦАЈЕМ КОЈИ ЈЕ КРЛЕЖИНО ДЕЛО ИЗВРШИЛО У ЈЕЗИКУ, У ПОЕЗИЈИ И У ПРОЗИ, И У ДРУШТВЕНИМ И ПОЛИТИЧКИМ ОПРЕДЕЉЕЊИМА.

Он је и као стваралац и као личност увек значао домет и увек претстављао мету. У распону његове јаче личности могле су да нађу места и велике мржње и мукле нетрпеливости као и страсне љубави и ученичка страхопоштовања. Његова личност је била увек један активитет и увек је, и према пријатељима и приврженицима и према непријатељима, била будилац и изазивач енергије, где год је те енергије било. Доказ колико је та унутрашња снага овог човека била истовремено и снага једног времена, које му је, још увек необјашњеним путевима избора и наклоности, дало моћ сво-

Џ. ЏУМХУР: МИРОСЛАВ КРЛЕЖА

АНКЕТА «КЊИЖЕВНИХ НОВИНА»: КЊИГА НИЈЕ САМО РОБА

Привремени закључак

СВАКА АНКЕТА мора једном да се заврши. Иако и анкета „Књига није само роба...“, коју су покренуле „Књижевне новине“, после шест бројева, приводи се, ево, крају.

Отварајући ову анкету, већ сам био напоменуто — што уосталом није тешко било рећи, ни предвидети — да анкете не решавају питања поводом којих се покрећу. Па тако је било и са овом анкетом. Она није решила наравно проблем наше књиже, није чак ни указала на конкретна и реална решења, али је у сваком случају бар осветлила тешкоће на које наилази наша издавачка делатност. Кроз све одговоре у анкети јасно се показало да је наша крилатица „Књига није само роба...“ ипак била оправдана, ако се она правилно протумачи.

Шта се може извући ипак као закључак? Можда, да проблем књиже не треба третирати као један јединствен проблем, и да се иза тог питања књиже уствари крије неколико проблема, које би требало посебно и издвојено третирати. Из чињенице што на књигу гледају појединци са својих специфичних позиција, са различитих тачака својих гледишта, углавном и проистичу про-

тивуречни одговори на проблем књиже.

Да почнемо испочетка. Да се задржимо на основном.

Да књига постоји, потребна је хартија. Хартија је скупа, и кажу, да је у последње време нешто још скупља. Они који су искључиво преокупирали књигом као инструментом литературе, већина књижевника као и они који воле књигу, па према томе желе да књига буде јефтина, сматрају да је сав проблем књиже у појевитињавању хартије. Не кажем да такд не би могло да буде. Колико је мени познато тежња је целокупне наше производње да путем

Душан Матић

рационалног искоришћавања индустрије и рационализацијом рада изврше појевитињавања не само хартије него и свих других производа.

Али мени се чини да је такво гледање на хартију у вези с књигом једнострано. Хартија не служи само литератури; хартија служи у врло разнолике и многобројне сврхе, да би проблем скупоће или појевитињавања хартије могао бити разматран само са гледишта литерарне књиже. Нисам стручњак, и не очекујте од мене сувише прецизне податке; али, да илуструјем колико-толико однос између хартије употребљене за књиже и хартије употребљене у друге сврхе, изнећу само проценте пословања извесног броја папирница и књижара: однос између обрта књиже и обрта другог писаћег материјала у процентима је следећи: 15:85, а од тих 15%, на књижевност пада само 7%; осталих 8% на уџбенике. Ако од оних 85% који падају на писаћи прибор одбацимо 20 или 30% на друге елементе писаћег прибора, онда ћемо констатовати да проценат хартије употребљене за књижевна дела сразмерно је веома мали према проценту хартије која служи у друге сврхе. И зато ми се чини да је непотребно повезавање проблема литерарне књиже с питањем хартије не осветљава проблем већ га стварно замрачује. Сматрам да би, кад је у питању хартија и проблеми које она поставља, привредници и привредни стручњаци требало да имају првенствено реч.

Исто или слично могло би се рећи и о штампарским услугама.

Но, било би скроз погрешно претпоставити да се овде треба препу-

стити, препустити књижевност, а тиме и нашу савремену књижевност, искључиво економским законима. Напротив, овде треба свесно интервенисати. Књижевност је саставни део културе, као што су позориште, опера, филм, балет и музика. Допустите ми да за тренутак напустим домен књиже и да се задржим на позоришној уметности. Опрема једне опере или балета скупо кошта. Култура уопште скупо кошта. Потребно је скупошеног материјала, свиле, коже, итд... Ако бисмо се ослонили само на приходе позоришта од улазница, ниједна квалитетна опера или укусно опремљен балет не би могао бити изведен. Било би глупо и смешно, ако би се овде, због извесне одређене количине материјала који су потребни позоришту, тражило појевитињавање свиле, коже или ког другог скупошеног материјала уопште, да би позоришта могла да живе од прихода добијених од улазница. Овде интервенисати држава, комуна, или други месенати; у нашој социјалистичкој земљи, то ће постати ускоро велика привредна добра или велика индустријска предузећа, надајмо се, што ће бити свакако доказ високе друштвене свести код њих.

Није потребно овде да нарочито истичем: аналогно је с књигом, и сличност се неизбежно намеће. Сматрам да, ако нам је стало да један вид наше културе, књижевност, живи својим пуним животом, метод оваквог интервенисања, који нам је тако разумљив кад је у питању позориште или филм, разумљив можда само зато што је већ постао навика, нешто с чиме смо се фамилитаризирали. — Назовимо то субвенцијом, дотацијом или како год хоћете — треба апсолутно применити и каа је у питању књижевност, а нарочито, наша савремена књижевност.

У тој светлости, чини ми се, у том суженом оквиру, можда би тек требало поставити конкретно проблем књиже, проблем наше литерарне књиже, која нас овде првенствено занима. О тој дотацији, или субвенцији, или је назовите како хоћете, — у сваком случају требало би говорити у множини. — требало би покренути јавну дискусију: о њеној висини, о њеној расподели, о њеној употреби итд. Мислим да то није једнострано питање, и да би свако једнострано решење било, да не кажем поразно, али веома јалово, и свакако да бисмо још дуго слушали жалбе о кризи књиже и опет отварили анкете сличне овој.

га говора и немилосрдност своје неминовности.

Да се измере ти домети и означе границе тих разних значења и утицаја Крлежиног стваралачког активитета требало би видети, када би то било могуће, колико је његова реч потерала нових клица, колико је отворила погледа, запалила интересовање, потстакла поуздање, врагила надања и усправила главу; колико је савести испунила зебњом и колико закамouflираних лажи обелодањила; колико је живог пламена из тог дела ушло у димљаве душевне гашњаче по многим кутовима ове југословенске земље.

Када данас преврнемо странице његовог дела, са њих нас, као из читавих низова дубоких покретних огледала — која се одблескују сама собом и огледају се и рефлектују — једна у другима — среташу толики ликови, проблеми, сагледања, уско-витлавања, рентгенска прозрачавања, јарка осветљавања једне стварности и толико њених реакција да су потребне читаве године студија да се тај унутрашњи свет Крлежине уметности проучи, међусобно повеже, појми, разуме и бар у главним блоковима поново проживи. Једна кратка и пригодна реч, као што је ова, нема друге сврхе него да, наглашавајући општи и изузетни значај Крлежиног стварања, потстакне и укаже на потребу тог проучавања.

БУЗА РАДОВИЋ

СТУДИЈА

Осмеси људски, — гледам вас као смене

Светлости и мрака, жалости и среће,

Као чудну, исту маску што се меће

На све тајне мисли и жеље скривене.

Ви сте неопходна, драга реквизиата

И вернога друга и неверне жене,

И ласкање што нам смихотљиво хита,

И подлости ниске, злобе нечувене.

Ко би вас све редом могао да прочита

Када вам не смета „средина“ ни клима,

Кад сте разнобојна, негована кита

Отровнага цвећа на стазама свима?

На лицима сте често свима, свуда:

Смеши се нада, одрицање, туга;

Смеши се младост, старост, љубав, руга,

Смеши се филозоф и смеши се луда.

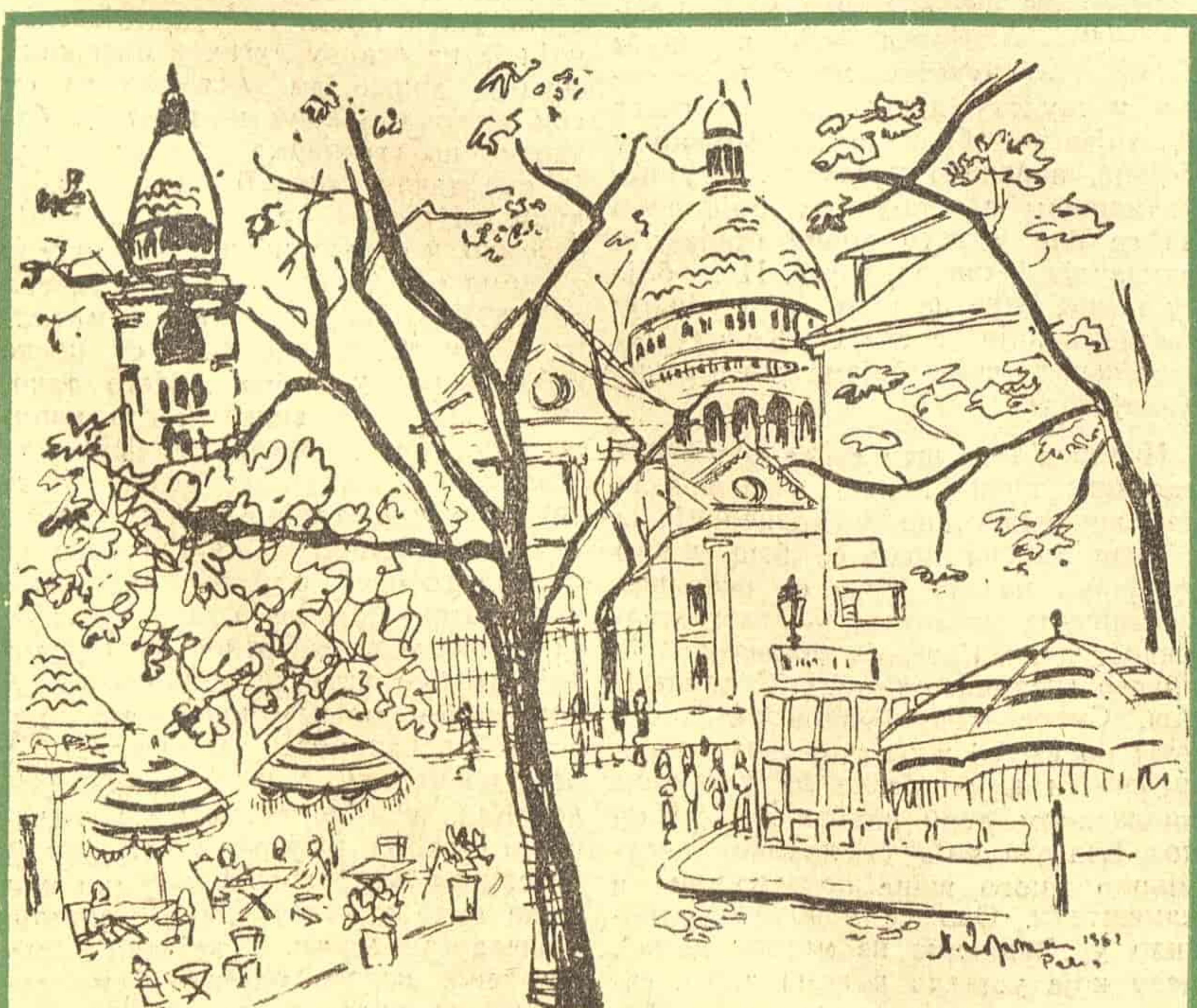
На беспућу када не зна шта је,

У ноћи по којој, самац, бедно пута

Без правца и смисла, без циља и пута,

О, човек је данас „Човек што се смеје“.

СИМА ПАНДУРОВИЋ

НАДА ДОРОШКИ: МОТИВ ИЗ ПАРИЗА

ЗАПИСИ ЧИТАЛАЦА

Достојевски

МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ

Његова биографија, кратко, оваква је: тескобно и сиромашно детињство у једној обичној породици рускога интелегентна у коме је било мало светла и радости; болешљив и претерано осетљив увек; строга војна школа коју је одлично свршио али никада није волео; у 17 година знање напамет многих страница из Шилера а у 20 роман „Бедни људи“ који је оцењен као првокласно уметничко дело; клуб петрашевца у коме је ватрено читао познато писмо Белинскога упућено Гогољу; осуда на смрт због тога, облачење у белу, мртвачку кошуљу и довођење под сам колац где је садиста цар тек у последњем моменту послао помиловање; четири године тешке робије у Сибиру међу најнижим криминалцима где је читао Свето писмо, једину књигу која је била дозвољена у тамници; још пет година прогонства у пук где је служио као обичан редов; четири године живота у иностранству где грозничаво пише своје велике романи; вечите материјалне тешкоће, готово беда и борба за насушни хлеб кога сваки пут није било довољно; епилепсије, и, у шездесетој години, смрт од туберкулозе. Целога живота нека болна љубав за „бедне људе“, за све понижено и увређено, за све несрећно и тражење најбољих страна човечије душе баш тамо где, наизглед, није остало ни трага чак ни саме човечије обличју. У томе животу је можда било, и свакако је било, и радости и среће, мада, судећи по његовом делу, не баш много. И, као резултат свега тога једно велико књижевно дело од преко шеснаест хиљада страница.

Књижевно дело Достојевског је различито оцењивано. Горки, иако га није волео, сматрао га је равним Шекспиру. Има и знатно умеренијих оцена. Но у његовом случају изражено је тешко правити упоређење, јер мера која би се могла применити једнако на њега и на кога другога књижевног великана готово и нема. Ово зато што Достојевски у књижевности скоро да нема ни претходника ни наследника, већ, као тамни горостас, стоји једини и самотан у вековима који су прошли.

Несумњиво овај велики писац није имао много разумевања за природу, па можда ни љубави према њој. У целом његовом делу једва да има неколико узгредних и штурних реченица о природи, мада су оне даје величанствено. Он је скоро искључиво психолог, тачност његове моћи посматрања и мисаоног понирања у човекову душу и то до најдубљих још ни од кога ненађених места у њој и способност да се ту открију побуде које руководе човеком вољом и акцијом — невероватна је, чудновата, неки пут и чудовишна, а покаткад се чак претвара у хаотично и болно бунцање.

Код напредних људи у свету увек се, па и данас, појављивало неко негодовање према овом великом руском писцу ради његових јасно изражених реакционих тенденција. Јер, он је заиста био такав, нарочито по изласку са робије: религиозни мистик, проповедник царскога самодржавља и ансолутизма, отворени непријатељ свега што је било револуционарно, човек који је слепо веровао у свету православу цркву (не у католичку — њу је чак оштро и бескрупулозно шибало) и дрвну тамну и непросвећену Русију. Све ово је најбоље било изражено у једном разговору код Белинског који је, показујући на Достојевског, го-

ЛИРИКА У ПРЕВОДУ

Волфганг Борхерт

Као што је први светски рат нашао свог Ремарка и Рена у Немачкој, своју „изгубљену генерацију“ из Америке, други светски рат је произвео Волфганга Борхерта. Али смак хитлеровске Немачке, Европе по Хитлеровој замисли и под његовом окупаторском чизмом, био је језивији, безнадежнији аветињски од војног пораза Вилхелма и његових савезника, и млади Немци васпитани у националсоцијалистичкој организацији више су упропаћени и као појединци, и као припадници људског рода, од младих Немаца васпитаних на пруским часовима историје почетком овог века.

Волфганг Борхерт, рођен 1922, стар 11 година када Хитлер долази на власт, стар 17 година када је почео светски рат, стар 20 година када је први пут

осуђен на смрт, стар 23 године када се свршио рат и када је почео да пише, стар свега двадесет и пет и по година на дан своје смрти, прави је песник своје изгубљене генерације, те сто пута изгубљеније генерације од Американца са српском 1918-те године. Борхерт је осуђен на смрт као војник на источном фронту. У последњем тренутку је помилован и пребачен у казнички батаљон. Као тешког болесника га пребацију у неко позадинско војно позориште на рад, али он опет не може да схвати злочине немачке војске, опет гуња, и опет га осуде на смрт, да би га због младости и други пут у задњем часу помиловали и послали у концентрациони логор. Американци га ослобађају на смрт болесног. И он тако болестан, почиње да пише, да пева,

да виче у име своје генерације — и не налази издавача. Хамбуршки радио га открива, много пута емитује његову драму „Пред вратима“, издавач Роволт у Хамбургу прихвата његова дела, шаљу га у Швајцарску на лечење. Али било је касно. Умро је баш на дан премијере свог комада у најугледнијем хамбуршком позоришту, 1947.

Све што је написао, песме, новеле, прозни фрагменти, једна драма, стало је у једну мало дебљу књигу. Али то по обиму тако мало, по времену тако на брзину написано дело, досада је највећи усклик о овом рату.

Антологија његових радова под насловом „Генерација без милости“ изаћи ће ускоро у издању издавачког предузећа „Омладина“ у преводу Ивана Ивањића и Власте Баковића.

ПРИЧЕ ЗА ЧИТАНКЕ

(О Д Л О М Ц И)

Сви људи имају шивачку машину, радио, хладњак и телефон.

Шта ћемо правити сада? питао је фабрикант.

Бомбе, рекао је проналазач.

Рат, рекао је генерал.

Па кад се већ заиста не може никакo друкчије, рекао је фабрикант.

Човек у белом мантилу записивао је бројке на хартији. Цртао је поред њих и мала нежна слова.

После је скинуо бели мантил и неговао је цвеће на прозору.

Када је видео да је један цвет увенуо, веома се ражалостио и плакао је.

На хартији су биле бројке. Према њима се са пола грама за два сата могло убити хиљаду људи.

Сунце је сијало на цвеће.

И на хартији.

Два човека су разговарала:

Предрачун?

Са каљевим плочицама?

Разуме се, са зеленим каљевим плочицама.

Четрдесет хиљада.

Четрдесет хиљада? Важи. Да, драги мој, да се нисам временом почео бацити барутом уместо чоколадом, не бих вам могао дати тих четрдесет хиљада.

Ни ја вама просторију за туширање.

Са зеленим каљевим плочицама.

Са зеленим каљевим плочицама.

Два човека су се разишли.

Били су то један фабрикант и један грађевински предузимач.

Био је рат.

Куглана. Два човека су разговарала. Гле, гле, просветли саветнице, у црном оделу? Смртни случај? Никако, никако. Испратио сам дечака на фронт. Одржао мали говор. Потсетио их на Спарту. Цитирао Клаудезица. Дао им неколико појмова за пут: Част, домовина. Наредио да се чита Хелдерлин. Споменуто Лангемарк. Потресна свечаност. Веома потресна. Дечки су певали. Очи су светлеле. Потресно. Веома потресно.

За име боже, просветли саветнице, престаните. Па то је грозно. Просветли саветник је ужаснут бленуо у свог саговорника. За време причања је на хартији нацртао саме мале крстиће. Саме мале крстиће. Устао је и смејао се. Узео је једну куглу и пустио је да се котрља преко стазе. Тихо је грмело. Затим су се позади срушиле кегле. Изгледале су као мали људи.

Када се рат свршио, војник се вратио кући. Али није имао хлеба. Видео је једног, који је имао хлеба. Убио га је. Али ти не смеиши никога да убијеш, рекао је судија. Зашто, питао је војник.

Били су једном двојица људи. Када су имали две године тукли су се рукама.

Када су имали дванаест, тукли су се штаповима и бацали камењем.

Кад су имали двадесет и две, пуцали су пушкама један на другог.

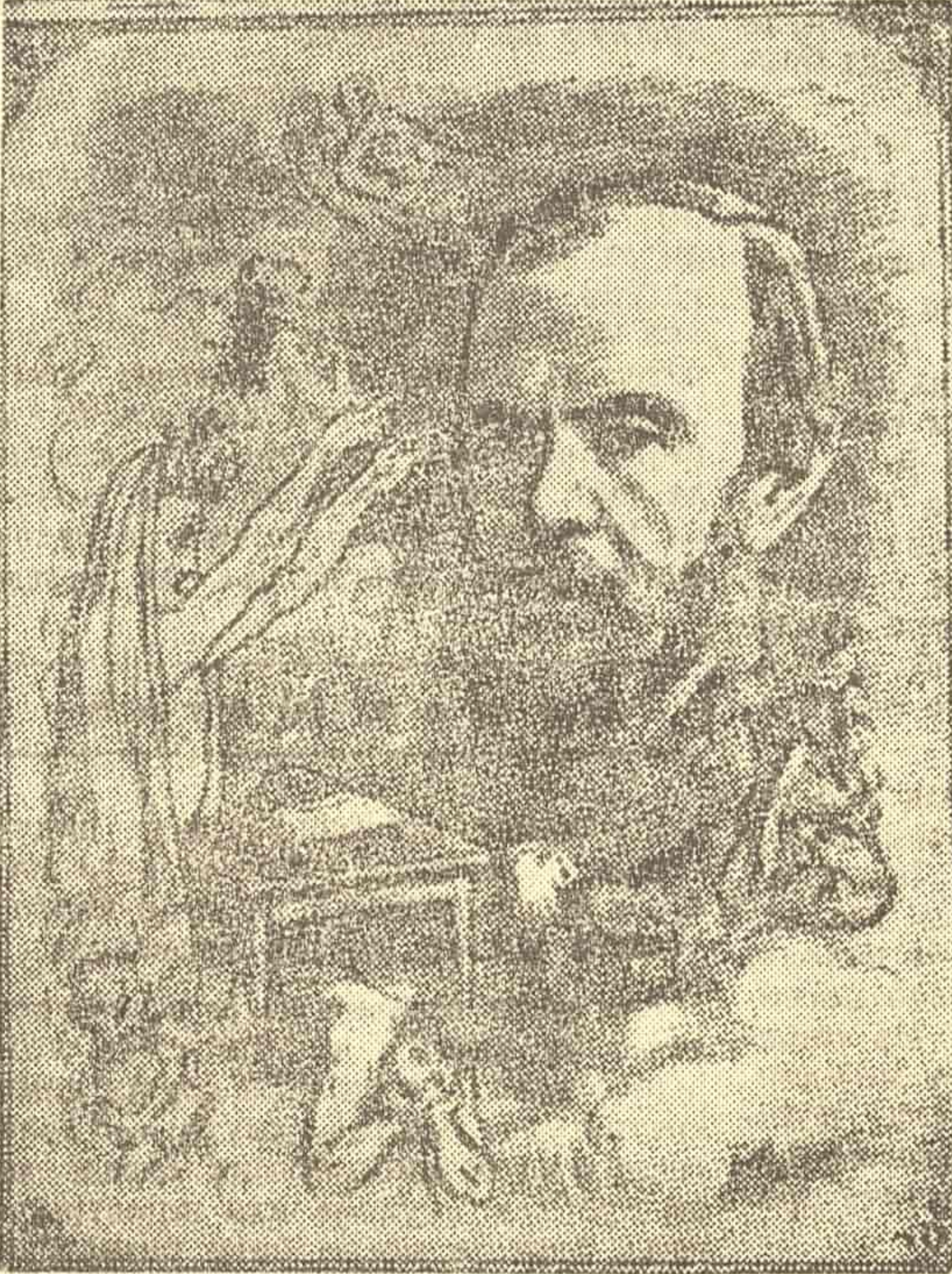
Кад су имали четрдесет и две, бацали су бактерије.

Кад су имали осамдесет и две, умрли су. Сахранили су их једног крај другог.

Када се кроз сто година једна кишна глиста прогризла кроз њихова два гроба, уопште није приметила да су овде била сахрањена два различита човека. Била је то иста земља. Свуда иста земља.

(Превод Ивана Ивањића)

ворио једном свом пријатељу: „Баш ми је туга гледати га. Увек кад год ја поменем Христа, њему се цело лице измени, просто као да хоће да заплаче“. А какав ли је тек морао бити кад би му неко дирнуо у тога његовога Христа? У Совјетском Савезу се то тумачи тако, да он, неким пуким случајем, није био обавештен или је био криво обавештен о развоју социјалне науке у Европи. Мислим да је много тачније оно друго тумачење које се код нас јавило после рата, наиме да је Достојевском, индивидуалисти и интелегенту, просто недостајао духовни орган у односу према на каквом историском колективу. Но ја не бих инсистирао ни на томе, нити на на каквом другом тумачењу ове његове негативне црте. Реакционарност Достојевског је факат и као таквог га, са жаљењем, треба и примити. Религија није човечанству дужна само Достојевског, него и Гогоља, делом и Балзака, и многе друге велике улове човечанства, све и поред оних које је спалила на ломачи (на ломачи — да се не би расула ниједна кап човечије крви што је само и једино било забрањено божјим законима). Ми, кажемо, можемо само да изразимо жаљење што је то тако

ДОСТОЈЕВСКИ (цртеж из његова времена)

било, али немамо потребе чак ни да полемишемо, јер је цео развој друштва и његове свести и науке недвосмислена негација религије. А што је главно у Достојевском — уметнику било је и превисше тога што је надживело њега као филозофа, Сам Достојевски је револуционаран утолико што он открива и разголићује друштвене супротности, а нарочито противречности које постоје између човека и друштва и које разарају сам индивидуум одвојен од колектива. И у томе што се сви сукоби и противречности у његовом делу јављају као криза свести у интелегенцији кад се она одвоји од друштва. Зато, по мом мишљењу, нема сметње да напредно човечанство прихвати дело овога великога рускога писца и пренесе га у будућност.

Поред већ поменуте чудесне моћи продирања у људску душу, највећа снага Достојевског била је несумњиво у бојама, нарочито у тамној, и у ненадмашном слагању тих боја тако да се оне у исто време стапају и одудару једна од друге. И те боје су тамне, ређе се види како упијају светло а најређе светле. Књиге Достојевског говоре бојама као и слике Тицијанове.

И поред тога што су се код овога великога писца збиљала испољавали извесни недостаци у концепцији и обради ликова ипак се баш у тим ликовима налази један од основних уметничких квалитета његовог књижевног дела. Галерија типова које је он дао (нарочито тамних: Свидригајлов, Смереџаков, Валковски, Кирилов) по својој животној снази и рељедности није досада ни у једном књижевном делу надмашена, па ни код Балзака чији су ликови несумњиво много више неуверљиви и намештени. Ово се нарочито одразило у „Записима из мртвог дома“, делу које уствари и нема друге садржине него ређање ликова робијаша и изношења на светлост њихових душа које тако, наге, дрхте и трају се као чудовишне, следе животине.

У вези с ликовима још само две кратке напомене. У свом опсежном делу Достојевски, сем Соње Мармеладове, није дао ниједан савршен или бар довршен женски лик, као што је то случај са одговарајућим мушким ликовима у истим књигама. Редовно, наиме, пада у очи то да су женски ликови неуспелији од мушких. И друго, кад се год помене Достојевски, ствара се утисак нечега болесног, готово ненормалног, у најмању руку мисли се да су његови јунаци такви. По мом мишљењу, та претстава долази из збуњености пред страховитом величином овога човека, и само из тога, јер су његови ликови најобичнији људи, људи од крви и меса, које свуда сретамo и знамо по имену. Бојазан та долази отуда што нисмо свикли да видимо њихове разголићене душе, и самим тим људима делимично непознате.

Како је Достојевски писао своја дела и стварао ликове у њима? — Ми мало о томе знамо, бар ја мало знам. Кажу да у Швајцарској постоји један институт Достојевског који је на основу дугих и опсежних студија дошао до закључка да су сви његови ликови и догађаји базирани на стварном животу. Ако је ово тачно, мене би веома зачуло. Наравно он је имао једно огромно и тешко животно искуство и веома осетљиву душу која је, као најфинији објектив, упијала и снимала све те утиске који су после уобличавани у романе. Исто тако, он је „Нечисте силе“ могао написати на тему процеса Нечајеву или „Злочин и казну“ на основу неке друге судске хронике. Али судећи по свему он никако није узимао из живота готове фабуле нити исто тако готове ликове људи, него је из превеликог животног материјала који је био натран у његовој души, својом моћном креативном маштом стварао нове, замислине а у исто време тако старе и обичне људе. Кад, рецимо, узмете „Идиота“ просто се не можете отети утиску да сви ти људи и збивања око њих живе само у некој тамној комори пишевога мозга, свеједно што, створени, излазе одатле умешени од истога онога теста од кога су

(Наставак на осмој страни)

СЛОБОДАН ГАЛОГАЖА

БЕЗ ЛИШЋА

Два метра у земљи свршетак сна ме чека,
ја тражим лудо још једну реч пред тмином,
и онда кажем уморно ко путник издалека:
и ова је чаша с горчином.

Па ако нема земљом вилистана
и овде беше младост моја и рана,
путеве неба, даљине у срцу скривам
и све тиши као некад бивам
жудећи сјај Медитерана.

И ја сам груди смрзнуте криво крај
огњишта,
осмеху вечне Јулије у сутон поздраве плео,
па тмуран облаку шапћем: није ми остало
ништа,
време је однело мост по коме сам до тебе
стео.

Из дубине тела извиру ноћу сумња и гроза
док маглом витешком лутам Орланда
Фуриоза.

А ја знам да негде у ткиву невиђеног дана
тугује за мном око Медитерана.

Силазим тужан у сате где Мошћаница тече,
успут јој да поздравим долине и градове
беле,

па ипак не спомиње више моје давно вече,
под сенком су звезда романсе одлетеле.

Улица ме још једна само лечи,
с прозора својих спушта маглене дивне
речи

које просторима нудим
кријући их од убогог стана
у коме под пепелом труне
заборављени сјај Медитерана.

Ту своје срце ко сироче скривам
и све тиши у животу бивам.

КРОЗ снегом завејану шуму, газећи уском, дубоком, на пола заметеном пртином, спуштало се петоро наоружаних људи. Војно их је чврст човек, са знацима комесара чете на рукаву. Кретали су се уморно, усиљено додирујући круто замрзло тло ногама, подбијеним од дуга хода. Несвесно штедећи сваку честицу снега, настојали су да стају у већ угажене стопе човека који је ишао на челу колоне.

На рубу шуме, пре него што ће избити на чистину, комесар стаде. Стадоше и остали посматрајући. Испред шуме, на завејаној чистини, изукришаној оградама претовареним снегом, лежао је планински засеок. Његове раштркане скупине зграда реметиле су оскудну једноличну слику беле површине. Комесар показа руком према једној од тих зграда, и знад које се из тамних отвора белог високог крова извијао плавичаст дим.

„Ено, оно му је кућа“.

„Јеси ли сигуран да је у селу“, упита мрк кошћуљав борац.

„Код куће је био прије сат-два. Бар тако су нам јавили наши из села“. Комесар скрену поглед према људима. „Наши траже да га ради примера у селу стрељамо.“

„У реду, стрељаћемо“, рече младић дојучерашњи студент, осетљив, нов и знатижељан. „А је ли проверено да је управо он издао. Можда је ко други?“

„Само је он знао. Заједно је са мном закопавао. Он и курир који је те ноћи погинуо.“

„Хтио паси син да се додвори банди четничкој“, упале поштре борац са зачела.

„Мислио зар да си и ти неће заглавио“.

Комесар не одговори, већ нагло крену. За њим пођоше и остали.

Слуштали су се сеоским путем заклоњени живицом која се појавила под белом теретом. Кад се примакне засеок, комесар скрену убрзаним кораком издвојеној групи зграда. Један од бораца, онај постарији, зађе хитро за кућу и стаде спреман окренут према прозорима. Остали притрчаше вратима.

Комесар ухвати за врата. Била су замандљана. Он снажно лупну.

„Ко лупа“, чу се уплашен женски глас иза кратке станке.

„Наши смо. Отварај!“

За вратима поче шушкање и шапутање, а онда се опрезно отшкринуше. Отшкринувше се тек мало. Кроз отвор провири средовечна уплашена жена. Кад виде ком је отворила, збуњено застаде. Тог трену нешто друго привуче хитри комесаров поглед. Само на час, из таме отшкринутих врата, дубље иза женине главе, појавило се лице човека. Дивљи страх као неки невидљиви ударац одбаци га уназад.

„Ха, познао си ме!“, узвикну комесар и снажно одгурну врата. У кућу упадоше тројица, комесар, онај мрки и студент. Они журнуше према соби чија су се врата управо прилупила. Онај мрки избрзи ударом кундака и хитро као мачка ускочи у собу с упереном пушком, спреман на изненађење. За њим истовремено налетеше и остала двојица сударили се у тесним вратима. Али се истовремено и зауставише крај самих врата.

У углу ниске чађаве просторије стајало је њих двоје. Човек и женско дете. Стајали су припијени једно уз друго у полумраку зимског дана, који се мучно пробијао кроз мале промрзле и мутне прозоре сеоске куће. На човековом лицу био је дубоко утиснут израз изнемишљеног страха. Његове суве и бледе усне су дрхтале, док су уплашене очи немирно играле пратећи сваки покрет људи који су у собу упали. Око његове тамне силуете, која као да се утапала у полумрак собе, свијала се танашно извијена, светла дечија сенка у беласастој грубој кошуљици. Дечије бледо прозрано лице и цела та мала појава, изгледала је, као да светле у полумраку собе некаквим неземаљским, далеким сјајем, потпуно супротним слици грубе стварности, која се управо одигривала у неској сеоској собици. Из прозраног бледила дечијег лица, сјала су узбуђеном топлином и страхом два крупна тамна ока.

„Кад се час пре створи уз њега“, помисли студент, не знајући ни сам куд би с пушком. Учини му се бесмислено да је и даље држи уперену према голоруком црно-белом сплету. Он је немарно опусти земљу.

Човек кога су тражили био је ту, међутим, погледи тројице људи заустављали су се на танашној девојчици, која се, ето, истурила испред оца. Траго ју је ко зна из какве дечије забаве својим изнемишљеним изгледом с којим је улетео у собу. Приметила је његову страшну узнемиреност и страх.

Дете се мотало испред његових ногу, чврсто га обухватајући својим танким ручицама.

Онај мрки нервозно коракну да се умеша. Дете обема рукама обухвати очеву ногу. Дрхтало је целим телом, сваком честицом. Гледало је очима туним суза и очајања, али и пуним неке надљудске одлучности. Мрки неодлучно застаде.

Комесар се нервозно колебао. Није научио да се колеба, и то му је некако мучно падало. Збуњила га је дечија упорност и решеност да брани оца. Јасно се видело да га у том часу не би ништа било у стању, без велике и грдне грубости, откнути од оца. Вртлог страха, очаја, љубави и спремности на отпор, све то помешано с немим сузама, избијало је из бледе крхне појаве кроз два тамна топла ока, стојећи одлучно између комесара и човека кога је овај тражио. То мало створење, кога је изненадни наступ тешке, претешке бриге учинио у тих неколико часака стармилем, видело се по свему, било је свесно немилосрдне стварности и свих страха који су га толико обидовало сурово ратно доба.

Патрола и дете

П Р И П О В Е Т К А

Годор Вујасиновић

Дете је било свесно да се бори за оца, за човека, ког мора да је веома вољело. Оно је

знало да се он тог часа налази у смртној опасности. Осећало је то по дрхтању његова тела око кога се свијало. Свег тог дете је било свесно већ од оног часа кад је он онако унезверен улетео у ову полумрачну собу. Схватало је да то што прети оцу, прети и њему. Па ипак се у његовом малом телу нашло довољно снаге да потисне осећај смртног страха. А снаге је требало заиста много. Само је љубав дечија била у стању да је толико смогне. Ето то је било оно што је збуњило и призауставило комесара и његове људе.

Комесар размисљајући седе на трону столу. Поседаше и остала двојица. Човек и дете стајали су у углу припијени једно уз друго.

Док је с мржњом посматрао човека, комесар се сећао мрачне кишне ноћи. Били су опкољени ту у селу. Решили су да у току ноћи изврше пробој. Наређено је било да се закопа и сакрије тешко оружје. Комесар је хтео да то изврши сам, али времена је остало мало, а ни место се није могло бирати. Повео се овом човеку и он га је тако подло преварио. Сећање на то још више је узрујавало комесара. И сад наједном то дете. Ма откуд се само час пре нађе уз њега!

Човек је изгледа схватио шта се тог часа збијало у људима који су седели према њему. Он је осетио колико му је дете снажна одбрана. И он га механички, као какав штит, истури још више преда се. Овај покрет раздражи нервозног, мрког борца. Он крену као

да ће да се дигне. Али га комесарове замисљене очи смирише.

Борац студент се нервозно врпољео. Како се само све то искомпликова, мислио је он. И ко га искомпликова? Једно мало дете. Још само да уђу и оно двоје већих што осташе с мајком у претсобљу. Шта ли ће да уради комесар? Зар ће га заиста пред децом стрељати. Треба нешто покушати.

„Сестрице, чуј, сестрице. Иди реци мајци да нам донесе воде. Знаш, жедни смо“.

Дете се не маче и ничим не показа да је чуло студентове речи. Само се поново припи уз оца.

„Пази да те не послуша“, одбруси јетко мрки борац.

Комесар се изгледа прибрао. Он лагано диге главу и усмери поглед према уплашеним очима човека, које под сиљном тог погледа склизнуше у страну.

„Ти знаш ради чега смо дошли“, проговори одмерено. „А сигурно знаш и што си заслужио после свега што си учинио.“

Сељак немирно затрепта. Дете лагано накрену главицу пажљиво слушајући.

„Мислио си, зар, да нас никад више нећеш видети.“ Комесар мало застаде посматрајући оштро сељака, а онда продужи.

„Одао си оно што смо ти поверили. Помагао си оне који помажу окупатора. Значи, издао си“.

„Зна он шта такве чека“, упале онај мрки.

„А сад се ко стрина законно дететом.“

„Јест, знаш ти шта си заслужио, знаш ти добро шта чека издајнике. Зато си онако и отскокио од врата чим си ме видео.“ Комесар је мало размислио а онда продужи.

„Данас си нам измакао. То можеш да захвалиш само ето том своме детету. Данас си измакао. Али други пут нећеш. Ми дугове не праштамо. То упамти!“

Комесар заврши дижући се. Устадоше и остали.

„Рђо“, рече љутито мрки. „То дете је заслужио бољег оца!“

Изазили су. Студент, који је пошао последињи, помилова дете по глави. Дете шћућури главу према очеву телу. Студент се осмехну на њега и пожури.

Враћали су се истим путем. Чистином су ишли онако уморни и не обзирујући се. Шума их дочека тамним брујањем. Ветар је у врховима оморика шумно своју узбудљиву песму, буђећи немир и мисли.

Доле у засеок иза малог, мутног, напола замрзлог прозора, плакало је дете. Сузе су текле низ мале умазане бледо прозрочне образе. Дете је јецало притуљеним плачем, трзајући повремено малим раменима и главицом и одишући као неко ко је превалио преко главе нешто бескрајно велико и страховито тешко.

Сестра Марцела

П Р И П О В Е Т К А

НАКОН тумарања по слабо освјетљеним ходницима и бојаљивог покретања главом, час на једну, час на другу страну, часна је сестра Марцела кренула према малој болничкој капелици, у намери да се помоли богу, те да у молитви нађе утјеху своме очајању... Бијаше то жена средњих година, ониска, пунашна, бијелог лица и црних очију, испуњених сјетом, која је, под редовничким руцем пружала њезиној појави неку посебну драж. Хитра, живахна и насмијана, она је, за вријеме свога дневног посла болничарке давала утисак веома марљиве жене, задовољне собом. Сваки болесник, који би је видио, није могао а да не помисли: права је штета што је она редовница. Али је ова, преко дана весела часна сестра провела многе ноћи у тузи, било то кад је лежала у кревету или се молила у капелици. А никада и никоме ништа зла није учинила, осим што би, с нарочитом пажњом његовала по неког пацијента, који би јој се свидио. Колико ли је она, за вријеме свога рада болничарке промјенила тих љубави? Но све на поштен начин, само срцем. Боже мој, један би, њој драги пацијент оздравио и отишао, а она би, у новонадошћим нашла и нову љубав. Међутим, чињеница, да су је вољели и други, њој повјерени болесници, говорила је, да она никога није запустала. Разлика бијаше у томе, што је остале пацијенте његовала дужношћу болничарке, док је појединцу пружала онај осјећај, кога свака жена даје своје мужу, премада је код сестре Марцеле то био само осјећај, и у томе се састојала њезина борба.

Ради тога је часне сестре нису трпјеле. Особито, старешица, сестра Анастасија, окружна жена, старијих година, која се код сестара истичала својим ауторитетом, док се пред болесницима често хвалисала, како се разумије у медицинску знаност као да је лијечница. Она је пратила сваки корак сестре Марцеле; чак је наредила и осталим сестрама да прилазе с којим се пацијентом Марцела задржава у разговору и да то одмах јаве њој, старешици. Та су се ухађања највећма дешавала о-

Мате Беретин

них ноћију кад је сестра Марцела била у служби дежурне болничарке. Тако је старешица и те ноћи чекала пред вратима једне болесничке собе, у којој се сестра Марцела задржала. Она је упитала пацијента, да ли му је шта потреба, поправила му покривач и мало с њиме поразговарала. Због тога је старешица позвала на одговорност. Одвела ју је у собу сестара, пробудила остале редовнице и јадној Марцели одржала дугачку проповијед. Укорила је, рекавши јој, како су њезине жеље сличне жељама покварене жене, која мјења мушкарце, као што и она, сестра Марцела, мјења симпатије према пацијентима, а да при том не мисли с киме има посла. Набројила јој болеснике, које је Марцела ради његовала: неког, од жене растављеног пацијента, затим једног муслимана, човека друге вјере, и најзад овога ноћашњег безбожника и комунисту, опасног противника наше свете вјере, заправо политичког кажњеника, кога је полиција упутила на лијечење. Напокон је

старешица потјера на дужност, а сестра Марцела — након оправдања и плача — отије, протумара по болници и крене у капелицу, да се помоли.

Капелица је некоћ била дјеца соба у стану управитеља болнице. Настанивши се ту, часне сестре су посветиле собицу; намјестиле стол за олтар, покриле га застором; поставиле кип мајке бојке, са синком у наручју, окитиле га цвијећем и објесиле кандило, те тај мали простор претвориле у своју црквицу... Међутим се сестра Марцела поклониле богородици, а онда клекне. Како је обичавала гласно шапталу молитву, то јој пређе у навику, и она сада настави разговор са собом.

— Зар не би боље било да сам већ мртва? — продужи, након што је измолила молитву за опроштење гријеха и за сретну и блажену смрт. — Да, камо среће да сам мртва. Моје би тијело затворили међу четири даске, у сандук, постављен у овој нашој капелици. Сандук би окружиле часне сестре и помолиле се богу за моју душу. Сестра Егидија би највише плакала и жалила за мном, јер она је најбоља. Антонија би, као што обичава, дријемала и сазивала бога. А можда би и сестра Агустина пустила сузе и рекла: Јадна Марцела! Додуше, била је гријешна, вољела се задржавати код пацијената, но свеједно, нека јој се драги бог смилује... А старешица? Она би оштро укорила сестре. „Престани те са сузама — рекла би. За часном сестром не додикује плакати, јер њезина је душа отишла у вјечно блаженство!“ А тијело? Ох, тијело је нестало у вјечном ништавиљу. — За-

мисли се, а затим продужи. — Увијек сам се бојала ништавила, а нарочито од како се налазим у часним сестрама. Остарити — како каже старешица — смирити се, и с радошћу дочекати смрт! Али не, не! И што ми то паде на ум? Зар је ово достојно редовнице. Кажу да часне сестре најмање мисле на смрт и ништавило тијела. Не! Управо ми о томе размисљамо и страхујемо, зато, што се непрестано молимо за душу. Једном је наша старешица, три дана лежала у кревету, уверена да су јој грчеви у желуцу. А ништа јој није било, осим што је, ноћ прије тога, савала да умре... Али зашто се ја непрестано наврћам на смрт? Више се пута сјетим овога свога лица — она се помилује руком по лицу. — Бијело је и пунашно. Ово су ми многи пацијенти рекли. О како ми је то било угодно чути! Но и жалостило ме, јер своју љепоту нисам осјетила. А боље је бити ружна него лијепа, кад своју љепоту не можеш осјетити. И кад помислиш — она завали здвојно — да ће, након смрти ово моје лице прождирати одвратни црви, тад ми дође да побјећем из часних сестара. Али не, не! Што ја то кажем, као да сам најпокваренија жена. И што је то са мном, боже мој? Ах, кад би ме оне чуле...

Сестра Марцела ушуту, бојаљиво се тргне, јер је у тај час у кандилу нешто прснуло. То се у отргнула једна ситна сагорјела честица од фитиља и пала у уље, те се утрнула, а пламичак, ослобођен сувнићног терета затитрао и јаче засветлио, обасјавши лик мајке бојке, са синком. Сестри Марцели се учини да ју је богородица опшинула погледом. Она погледа на једну, па на другу страну капелице. Тамо су се, у полутами примјешивале двије црквене клупе, једна на једној, друга на другој страни. Уплашеној се редовници причини, као да за тим клупама и сада клече часне сестре, са старешицом, која се налази на десној страни, на почасном мјесту. Сестра Егидија моли, упртим очима у кип мајке бојке; Антонија дријемумка и кадкада чисти претом нос; Агустина клечи скрушено, но очима крадом зирка на њу, Марцелу, да види шта она ради, док старешица, подиже главу и кружи погледом, будно бдијући над душама свих сестара. Сестра Марцела поново окрене поглед према лику богородице.

— Боже мој, зашто ме сестре прогоне? — понукана привиђањем, она настави. — Зато што се више задржавам код пацијената, него код пацијенткиња. У томе је мој гријех. Та, ако ћемо право рећи, пацијенткиње су, опрости ми, мајко бојко, ужасно досадне. Непрестано цмиздре. Увијек им треба ова или она стварчица. Кад говоре шкречећу као црквена шкретаљка за вријеме Велике недјеље. Слушаш их, а као да их не разумијеш. Као да те својим ријечима тјерају од себе. А пацијенти? Они су много устрљивији. Не гњава за сваку ситницу. Кад прозборе, њихове ријечи збуњују. Ја њима теже одговарам, но чини ми се, да управо у тој бојаљивости почива нека привлачност. Ах, да ме чује старешица — она се и опет збуни и ушуту. Погледа на лик мајке бојке, а мало затим продужи. — Чини ми се, да се изваког предмета налазе оне, да ослушкују и пазе на сваки покрет мога бића. И зашто ја морам шапутати и гласно говорити? Чини ми се да ми је тај лакше. — Сестра Марцела упили поглед у олтар и настави. — Можда се нека од њих и сада налази у капелици? — На ту помисао она рашири очи и задрхта. — Можда ме, иза кипа мајке бојке, старешица ослушкује? Ах, и овај кип.

Она ушуту и ослушне уплашено. Иза олтара се нешто покренуло, и то је произвело шум. Устрашеној се редовници учини, да се је кип мајке бојке подигао, а свијетло кандила јаче затрептало... У тај час, блиједа рука старешице — која се до тада налазила скривена иза олтара — опружи се баш уз кип богородице. Свјетлом обасјани прсти као да су горјели у пламену.

— Гријешнице, нећеш утрнути свијетло — снажан и претећи глас проломи се малим простором капелице.

Сестра је Марцела најприје подигне, као да се тиме хтјела обривити од приказе. Али, онда, како су пламени прсти прилазили к њој, њезине се очи замагле и она се, с очајничким криком, сруши пред олтар.

Победа народног језика и стиха у турској поезији

АБДУЛХАК Хамид (1852 — 1937), највећи драматичар турске модерне књижевности која се, под утицајем француским, почела развијати после 1859 године, извршио је велики преокрет и у лирици где су старе, вишевековне традиције биле најчвршће и најјаче. Најпре у својој трагедији *Духтери Хинду* („Хиндускиња“) (1875), а три године доцније у својој малој збирци лирских песама под насловом *Сахра* („Поље“) он је увео западне песничке форме (строфу, риме), а делимично је ускрисио и народни метар (тзв. „пармак хесаби“, бројање слогова на прсте). То је био први покушај да се избаце газели и касиде (краће односно дуже песме с моноримом и више мање шаблонском садржином) који су стотинама година владали у ранијој турској књижевности. Тиме је био учињен велик корак унапред, али ипак нису се сви песници повели за Хамидовим примером. Неки су и даље остали при старом, а неки опет, као Муалим Наци (1850 — 1893), певали су и по старом и по новом.

Фехим Бајрактаревић

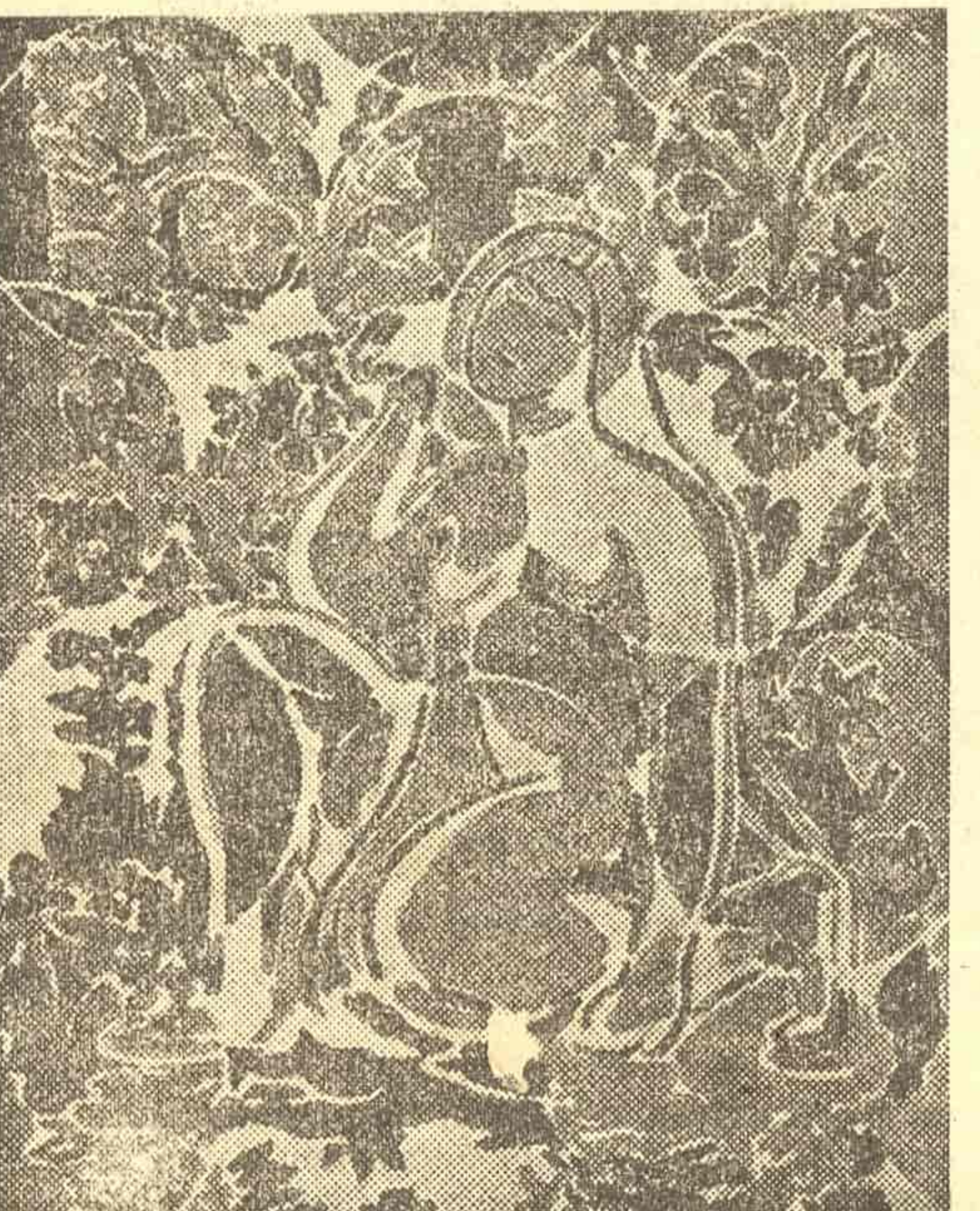
У тој борби између „старих“ и „нових“ важну улогу је играо књижевни часопис *Сервети Фунун* („Ризница наука“), нарочито онда када су његово уређивање преузели (крајем 19 века) познати песник Тевфик Фикрет и одлични романописац Халид Зија. *Сервети Фунун* је тада окупљао око себе најпредне елементе који су били за што тешњи ослон Турске на западну Европу у култури, па и у књижевности.

У поезији, Тевфик Фикрет је хтео да сасвим прекине са старим, како то већ наговештава наслов његове прве збирке *Рибаци шикесте* („Разбијена лаута“, односно, да буде ближе нашем схватању и приликама, „Разбијена гусле“), у којој су песме из година 1894 — 98. Ова збирка је доста унела много новог и необичног у турску поезију, и по форми и по задржини: ту су нове строфе, нове риме, чак и сонети, а опеване теме су за оно доба готово револуционарне како се види по следећим насловима неких песама: „У вагону“, „Хризантема“, „Вили моје песме“, „La danse serpentine“, „Bicycle“, „Boudha“, „Песников чибук“, „Алфреду де Мисеу.“

Ипак, поред свих тих новина, Фикретова метрика и језик су остали стари. Он и даље пева квантитативном арапском метриком у којој се стопе — као у санскриту, грчком и латинском — праве од дугих и кратких слогова, што је духу турског језика сасвим страна. Фикрет је и у том неблагоприятном послу показао велике способности, али у погледу језика, нарочито са гледишта садашње генерације, он је тако рећи сам себе сахрањив. Не само што су наслови његових песама често арапско-персиски него и саме песме су пуне персиских и арапских речи и конструкција, а то, у вези с усвојеном страном метриком, јако отежава разумевање, па наравно и уживање у таквој поезији.

Што је Тевфик Фикрет овако поступио у избору тема и у погледу језика има и спољашних разлога. Читава група књижевника око *Сервети Фунуна*, под утицајем све јачег султанског апсолутизма, напустила је социјални правац, пришла естетском и сасвим прихватила гесло *L'art pour l'art*. Уопште, та група је чинила један узан круг литерата ван живота и додира с народом. И њен главни прозни корифеј, поменути Халид Зија (1866—1945), иначе вредни романописац и новелиста, није готово ништа обрадио из ширих народних слојева (само у неким новелама приказује народни живот) а његов језик, пун арапских и персиских речи и израза, такав је да га је сам писац доцније, приликом нових издања латиницом, морао упрошћавати.

Међутим, баш у то доба кад је „Разбијена лаута“ поново штампана (1 изд. 1896, 2 изд. 1897), изишле су и *Турске песме* (*Türkçe şiirler*, 1898) од Мехмед Емина (1869—1944).

САБРИ БЕРКЕЛ: КОМПОЗИЦИЈА

И по свом наслову, и по језику, и по прављењу стихова, па и по садржини, та књига песама је била једна велика новина за оно доба. Језик је био прост, обичан народни, метрика квалитативна, тачније, просто бројање слогова у стиху, а поједине песме су се обраћале директно народу, сељаку, раднику, војнику итд., али неке од њих су посвећене Колумбу, Гутенбергу и Лутеру.

Тадашњи литерати нису се много одушевљавали оваквим поступком једног песника који се од већине њих одвајао и у језику и у метрици, али због његових родољубивих песама које су, у доба турско-грчког рата (1897), загревале народ, пуштале су га у своје часописе и листове. Штавише, једна његова песма („Глас из Анадола или Одлазак у рат“) постала је тада народна химна. Током времена, Мехмед Емин је издао још неколико књига песама, и у свим је остајао веран себи у погледу језика, стила и метра. Ако Мехмед Емин, као песник осредњег талента

и више дидактичног правца, није имао подражавалаца, његов прости начин је свакако био нови повод да се приђе упрошћавању језика, а донекле и његов народни стих деловао на савременике.

С друге стране, с Тевфик Фикретом и његовим схватањем нису се у свему слагали ни Ценаб Шехабедин (1860 — 1934), песник и писац финог осећања, ни неки други, иако су сарађивали у *Сервети Фунуну*. Међутим, овај часопис је брзо престао изазивати.

После револуције од 1908 појавио се у Турској један други књижевни покрет који је прозван *Фецри ати* („Зора будућности“), али он уствари није ништа друго него наставак покрета око *Сервети Фунуна*; и он проповеда „уметност ради уметности“, само што се још више приклања Западу и надањује новијим узорима, тј. у поезији симболистима (узимајући од њих и „слободни стих“), а у прози Анатолом Франсом и Морисом Баресом. Највернији присталица „Зоре будућности“ био је Ахмед Хашим (1885 — 1933) код којег је очевидан утицај доцнијих симболиста Анри де Рењера и Верхарена, а што је, у вези с нашим темом, најважније, он није никако напустио стару метрику (тзв. „аруз“, што у арапском једноставно значи „метрика“) и држао се до крајности начела „l'art pour l'art“.

ЛЕБНИ: ЖЕНА КОЈА СПАВА

ХАЛИДЕ ЕДИП АДИБАР

Познавала сам двоје деце

Белешка о писцу:

Халиде Едип Адивар је даровит писац националног периода турске књижевности. Родила се у Цариграду 1883 године. Школовала се у америчком колеџу у Искидару, а делимично и код приватних професора. По завршетку школовања бавила се журналистиком. Узимала је видног учешћа у Кемаловој револуцији и стајала је у првим редовима душевног и политичког препорода Турске. После прогласа Републике нашла се у опозицији и била је приморана да напусти Турску и више година проведе у Европи и Америци.

После неколико почетничких ствари, Халиде Едип је постала преко ноћи славна романом „Хандан“, објављеним 1912 године. Затим је следило неколико романа сличног типа. „Јени Туран“, и други одушевљено примљених од читалачке публике. Њени романи су цењени нарочито због сликања политичких и друштвених прилика. Писала је обично у првом лицу, или у виду писама или сећања неког лица. Ликови су јој обично трагични.

Рат за независност је инспирисао за више новела, али из тога периода јој је свакако најбоља ствар роман *Ateşten Gömlek* (преведен код нас као „Пламена кошуља“).

Једно време је провела и као борац на фронту и из тога периода потичу њене најбоље приповетке, доцније скупљене у збирку под насловом „Daga Sikan Kurt“, а из које је и наша преведена прича.

Сем романа и приповедака написала је и Мемоаре где је изнела историју свога живота али у исто време и историју Кемалове Турске.

При повратку из изгнанства постала је професор енглеске књижевности на Универзитету у Истанбулу.

ЈЕДНО од њих је Арапин, а друго је Турчин, једно је дечак, а друго је девојчица. Али обоје подједнако волим и сматрам их као да су једна душа само у два тела. Осећала сам према њима поштовање из дубине душе, бољећиву нежност и пријатељство.

Упознала сам га прве године рата. Била је зима; смркавало се већ у четири и по. Силазећи с трамваја на станици „Гурбе“, мислила сам како ћу сама однети до куће неколико конзерви које сам држала у рукама. Међу путницима који су сишли с трамваја, нечујно су трчкарале две босе ножице, тако мале да су пре личиле на шаке. Један пискави гласић викао је „Терцуман“. Погледала сам пакљивије и приметих у полутами да је то један слаб, бледуњав маллишан. Да бих га зовнула, ставих му руку на раме и тек тад

АБИДИН ДИНО: СВИРАЧ СКИТНИЦА

И садашњи највећи песник Турске и њен претставник у Унеску, Јахја Кемал Бејали (рођен 1884 у Скопљу), иначе пун парнасских особина, певао је старом метриком, али му је језик данашњи; он има сасвим другачије идеје о улози књижевности него Ахмед Хашим, мада је и он за „уметност ради уметности“. — Још један познатији песник се држао старе метрике: Мехмед Акиф Ерсој (1873 — 1936), који је иначе из народа потекао и истакао се као поборник демократских идеја; он је дао савршено исправне песме у аруз-метрима.

Ова три последња песника, колико год била различита један од другога, имају ипак то заједничко што су настојали да се више или мање ослободе од претерано уског схватања Тевфика Фикрета и његове школе. Међутим, како смо управо видели, сва тројица су била за аруз као и песник *Разбијена лаута*; другим речима, све до балканског рата покушај Мехмеда Емина као да је остајао углавном усамљен.

Међутим, 1912 година је отрезнила Турке и од панисламизма, и од османизма, и од туранизма, и довела их здравом, једино оправданом национализму. Турски национализам је тада упућивао целу књижевност па и поезију на сасвим нову, националну основу, а место дотадашње пароле „уметност ради уметности“ истакнута је „уметност ради живота“. Турски национализам добио је тада и свог теоретичара у лицу Зије Гекалпа (1876 — 1924), који је својим предавањима, чланцима и песмама јако деловао на читаву омладину, а и на тадашње и будуће писце и песнике. На ове последње је много утицао и Јахја Кемал, а у извесном правцу (иако мање) и Мехмед Емин.

Идеја о упрошћавању језика добивала је у националној књижевности — која датира заправо тек од 1908 — све више маха и присталица, а нарочито после доласка на власт

Кемала Ататурка, за којег се каткада и претеривало у „чишћењу“ језика. У вези с тим развијало се упоредо и све јаче интересовање за народну књижевност и њене традиционалне форме, па наравно и за народни стих који је Мехмед Емин већ био увео у уметничко песништво.

Природна ствар, у том покрету највише су учествовали они песници који су рођени крајем 19 века и пропевали некако у доба Првог светског рата. Међутим, и та генерација се доста колебала у питањима метрике, мада је сигурно да је већи део тадашњих збирки односно песама испеван у народном силабичном метру, а не у класичним стопама арапске версификације. Свакако, било је доста тадашњих песника који су најпре окушали свој таленат на песмама у аруз-ским стопама, као, на пример, Али Џаниб, Ака Гиндиз, Целал Сахир, и други.

Шта више, и пет тадашњих истакнутијих песника који ће доцније извојштити победу мерења на слоге (тзв. „пет слоговних песника“, у турском „хече беш шаири“) нису се били у целини определили. То су: Орхан Сејфи Орхан (рођен 1890), Јусуф Зија Ортан (р. 1892), Енис Бехич Корјирек (р. 1891), Халид Фахри Озансој (р. 1891) и Фарук Нафиз Чамлибел (р. 1898), а сваки од њих има сада угледно место у турској књижевности. Прва тројица су започели певати у силабичном метру и остала су и даље при њему. Четврти међу њима, Халид Фахри, у почетку се држао аруза, али је доцније прихватио народно (слоговно) мерење. Најзад, последњи од ове петорице Фарук Нафиз, који је још за Првог светског рата, у годинама 1914 — 18, скрепнуо пажњу на се, а доцније се највише истакнуо и квантитативно (девет збирки!) и квалитативно, — служио се, у прво време и дуго затим, истодобно и класичном и народном метриком, али је коначно — иако тек у последње време — и он прешао сасвим на силабично мерење.

Упрошћавање језика и стила је још пре углавном извршено. Многе непотребне арапске и персике речи су замењене народним из садашњег или из ранијих турских говора. Неке од арапских, персиских или других страних речи које је турско-османски употребљавао у великој мери, — и сада су остале, јер су одавно стекле грађанско право тако да се више и не осећају као туђе; хтећи избацивати и њих, то би значило нешто слично избацивању норманских (француских) и латинских речи из енглеског, који је у овом погледу имао приближно исту судбину као и турско-османски у доба султана.

Након свега, сада је једно сигурно: нико више у Турској не пева језиком Тевфика Фикрета и његових имитатора или савременика, а исто тако нико више не пише песме арапским метрима и стопама него само простим бројањем слогова у појединим стиховима. Тако је, после разних борби, перипетија и колебања, и у турској поезији коначно извојевана победа народног језика и стиха.

У вези с овим чланком прилажем превод двеју турских песама: прва је од Мехмеда Емина који се толико борио за народни стих, а друга од Фарука Нафиза који је након дугог колебања, најзад положио оружје и тако допринео његовој коначној победи. У моме преводу прве песме сачуван је исти број слогова и цезура (4+4+3=11), па чак и исти распоред рима као у оригиналу, а у другој песми турским седмерцима одговарају наши осмерци.

- Рустем.
- Где станујеш?
- На Шехзадбаши.
- А, имаш ли мајку?
- Имам.
- А браће или сестара?
- Он мало застаде, па одговори:
- Троје.
- Старији?
- Он махну главом.
- Сви су мали, Ја сам најстарији. Сем тога, остале три су девојчице. Једна још сиса.
- Имаш ли оца?
- Нестао је пре годину дана. Отишао је у рат и ништа више нисмо чули о њему.
- Ради ли ти мајка?
- Како да ради кад лежи болесна!
- Па ко се стара о њој и вама?

Овог пута он бунтовно и зачуђено застаде. Да би надјачао ветар који је фијукао, крештавим гласом у коме се осећа понос рече ми:

(Наставак на петој страни)

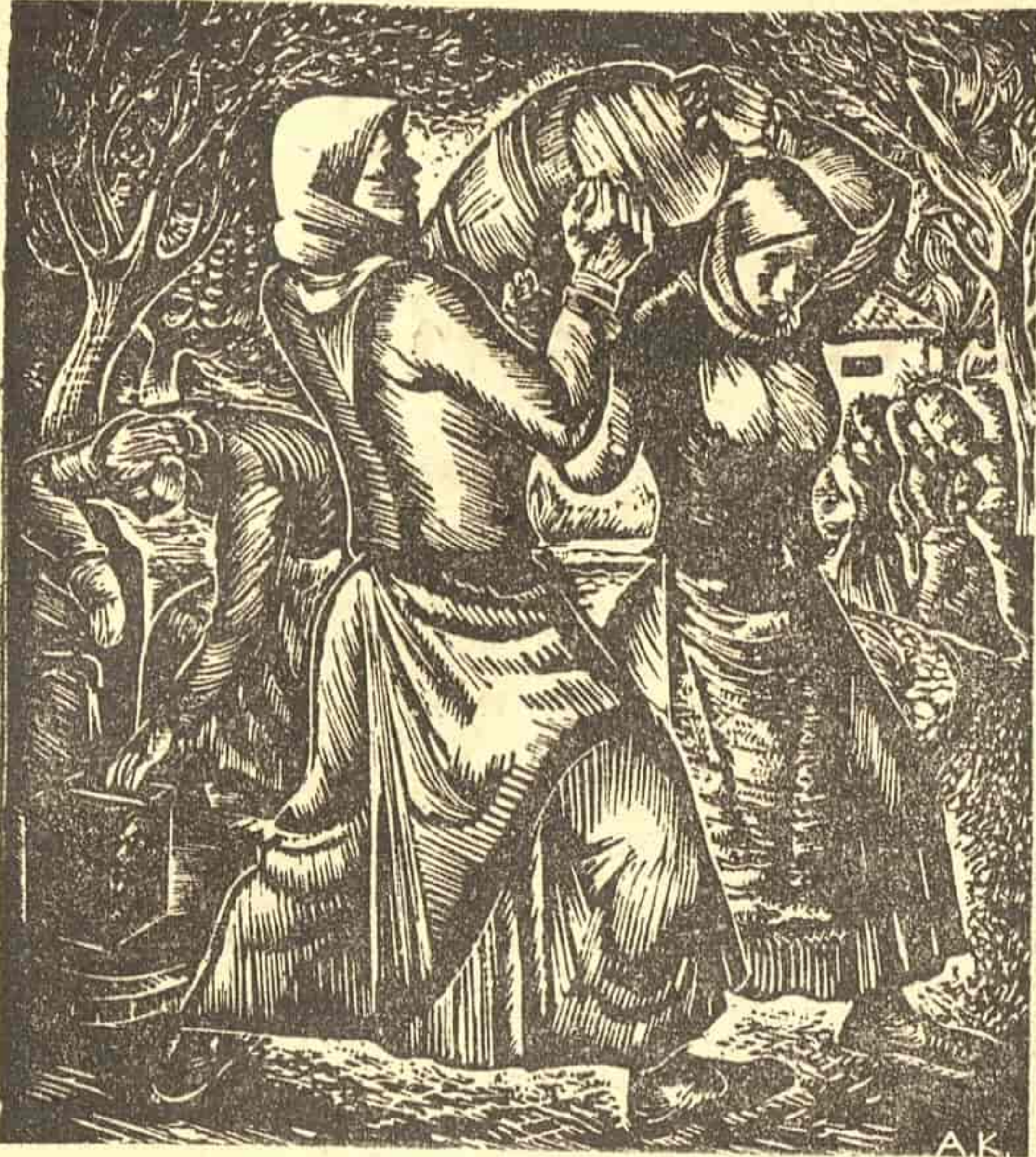

ПИСАЦ ДИКТИРА СВОЈЕ ДЕЛО (турска минијатура)

ПАВЛОС НИРВАНАС

Анђолис

П Р И П О В Е Т К А

А. КОРОГИАНАКИС: ЛИТОГРАФИЈА

(Наставак са четврте стране)

— Зар ја не постојим! Зар се не могу ја старати о мајци!

Дирнуо ме је његов глас и очи су ми засузиле. Трудила сам се да Рустемово стање схватим као обично и што сам могла веселије упитах га:

— Како се стараш о њима, причај ми.

А он то овако исприча:

— Ујутру продајем „Тасвир“ и „Икдам“. Зарадим пет, а понекад и седам гроша. После подне разносим књиге. Увече продајем „Тердуман“. Тако, зарадим дневно тринаест, петнаест па чак и двадесет гроша. — Хлеб тада није био скупи од три гроша.

Док ми је ово причао у својој малој глави свакако се осећао јачим од мене. Имао је такву снагу и веру у себе да се човек не би усудио да му нешто да, док то не би зарадио. А ја сам стално мислила на његове мале босе ноге.

— Рустеме, имаш ли ципеле?

Осмехнуо се чудновато. У својој глави замислио је себе човеком који је навикао да се на све незгоде у животу смешка. Сматрао је да ципеле нису нарочито потребне.

— Наш сусед ми је позајмио пар ципела, али у њима не могу да трчим, а и плашим се да ћу их понепати, па сам их ставио за појас, а вечерас ћу му их вратити.

Док ми је причао ово о позајмљеним ципелама, застао је. Ја се нагнух да му видим ципеле које је био као оружје заденуо за појас. Кад је видео шта ја загледам погледао ме је љупким погледом право у очи.

Били смо стигли пред кућу. Причала сам му о својој деци, која су његови вршњаци. Позвала сам га да дође. Дуго је размислио. Није имао времена, а није ни обичавао да иде у посету. Али ми је ипак обећао да ће једном доћи. Премери ми је погледом мрочно у лицу да би запамтио кућу где живим. Помислила сам га по глави. Опраштајући се рече ми:

— Довиђења, госпођо. — У мраку се изгуби гласић који је виклао „Тердуман“, „Тердуман“.

Очекивала сам Рустема после тога сваки дан. Загледала сам у лице сваког продавца „Тердуман-а“. Дани су пролазили, Рустем се није појављивао. Кад је хлеб поскупео с тугом сам мислила на Рустема. Шта ли сад ради?.....

За време мог боравка у Сирији, који сам назвала „доба деце“, деветогодишњи Рустем је био бол мога срца који је усред трагедије глади и беде издржавао породицу од четири члана.

Шта да ради? Можда је и он сам себи понављао моје горко питање, окренувши своје храбро лице и лепе смеђе очи према небу на Едренекшији. Његово лепо и храбро срце у његовом нежном телу, ридијући за мајком гладно и без икога, зар је могло да буде од камена.

Рустем ће остати од све мушке деце коју сам познавала увек најдражи мом срцу. Али место одмах до њега заузела је мала Арапкиња.

Била је последња година рата. Силазила сам са Цебеда. Скоро сви су се повукли из Сирије. Несрећа је достигла врхунац. Растурене групе гладне деце, испијених лица, старачки усалих очију, дубоких бора узвикивали су према небу „Цоган“, тако горко, тако прекорно и иронично, да се у срцу свакога човека будио стид, не само у име људи него и у име небеса.

У прозрачном небелском ваздуху расипао се заносан и пријатан мирис цветова поморани и лимунова и упијао се у цело човече биће. Небо, ваздух и дрвеће опкољавали су човека топлим и раскошним бојама, мирисима и додирима, а гола, повијених леђа, чупаве косе, изубијаних лица, несрећна деца која су пролазила овим крајем потсећала су на свирепу неправду, док су природа и небо са својом лепотом личили на „шарену лажу“.

И коњи који су вукли кола у овој општој трагедији глади, немоћно су застајкивали сваког минута.

Стегнута срца ушла сам у Бејрут. Године рата су ме навикле на толико тешких несрећа, тако да овога пута нисам себе сматрала као једну личност, већ сам осећала да сам део ове огорчене и тужне групе.

Идући према Бурше-у кола су наједном стала. Скоро сам пала на коње, али кад сам приметила да кочијаш затеже дизгине, скочила сам с кола. Угледала сам да пред колима лежи нека жена с модрих отеклим ногама. Очи су јој биле склопљене, а лице јој се смешкало и окретало испод црвене мараме на

АНЂОЛИС је био поштен и савестан човек. Веома савестан, бар таквим ми га је представљао његов газда, пре ваљда једно тридесет година. Узео га је у радњу још као дечака, чим је стигао из свог дивног родног краја Закин-тоса, па и кад је одрастао стрепио је да га не изгуби.

— Овај човек — рече ми једном приликом — напредоваће у животу, јер има две највеће врлине које може да има један службеник — поштење и савесност. Неизмерно је савестан.

Разуме се, и поред ових изванредних особина Анђолис после двадесет година службовања у радњи свог газде није баш много напредовао. Плата му се једва повећала за неколико десетина драхми, а нека посебна награда.

Прошло је још неколико година и кад г. Аргириадису нису били више потребни поштење и савесност Анђолиса — довољно се обогатио и затворно радњу — послао га је да на неком другом месту искористи своје велике врлине.

— Гледај, па сада започни неки свој мали посао — рече му. Човек, поштен и савестан као што си ти мора имати успеха.

По себи се разуме да г. Аргириадис није напредовао у животу помоћу тих врлина. Међутим, што се тиче Анђолиса он је био мишљења да су му оне довољне за успех у животу.

— Али чиме да отпочнем свој посао — изустиди стидљиво Анђолис. — И сами знате да сам већ годинама половину плате слао својима, а од друге половине једва сам животарио.

— Поштеност и савесност човеку као што си ти новац није потребан. Новац се прави...

— одговори г. Аргириадис и отпрати га дајући му као поклон само овај савет.

Све ово испричао ми је Анђолис, без јадиковања и мржње, једном приликом када ме је замолио да га препоручим да добије неки посао. Нови послодавац коме сам га препоручио примио га је врло радо када је сазнао за његове две врлине. Од тог сам га времена изгубио из вида. Изгледа само да се предвиђања првог газде о напредовању нису остварила. Касније сам сазнао да се оженио и да му је живот био јадан.

Постепено сам и заборавио на њега, онако као што се заборављају сви несрећници. Међутим, једног јутра када сам кренуо на излет чуо сам да ме дозива неки познати глас. Окренуо сам се и видео Анђолиса.

— Зар си то ти — рекох му. — Колико те година нисам видео!

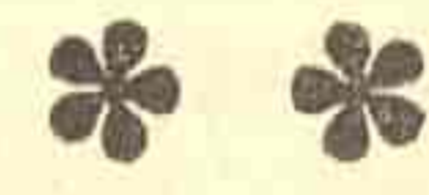
— И ја вас исто толико!.. — одговори стезући ми руку.

Остарео је, носи похабано одело, али је још увек чист, као што му је и душа била чиста.

— Како се радујем што вас видим — рече ми поново. — Како се радујем!

И заиста, на лицу овог доброг човека оцртвала се радост. Имао је још снаге да се радује тако безвредним стварима као што је сусрет са старим познаником који не би могао да му буде ни од какве користи.

Док ме је гледао и стално ми стезао руку смејао се доброћудно као мало дете, с оним истим старим добрим расположењем које му можда даје, кад је и у највећој невољи, његова чиста савест и осећање да није никад у животу нанео човеку зла и учинио му неправду.

Из поеме „Циганин“

(О д л о м а к)

*Разатео сам свуда кудагод сам прошо
поред храма шатор свој,
успознах манастир и цркву,
цамију и синагогу*

*и измењах с верницима и левитима
речи отворене и жустре.
Свитање ме је затекло у базиликама
и читаве сам ноћи пробио у лаврама,
и свуда, од рушевина Јелмина
па до хиљаду пут раскошне пагоде
удахнух мирис и немилосрдно откинух
божанства руже све.*

*Побожности, молитви и завету
остах стран и непоробљен,
јер сам ја безбожника пророк,
а чудо — само је живот мој.*

*Једном ипак у Стамболу граду
и мене додирну жудња света
и надахну ми је ти, Циганко,*

*жено расплетене гараве косе
и твоје трчање лудо колико те ноге носе
на раскришћима и калдрми љутој.
За тобом, урлање паса,
около, бацају се на тебе камењем дечаца,
а светина ударила у звоњаву и само се
ачи.*

*У каквом ли се часу проклетства заче,
у каквом ли те гневу утроба поне,
отпату друштва и дроњу прљави,
Сибило, чедо упорно, где ли се сад
налазиш.*

*И викала си промукло — крик твој
из сећања никако не могу да збришем —
и викала си: „Ватре! у пожару рај да
сравним!“*

*и викала си: „Воде! ватру пакла да
угасим!“*

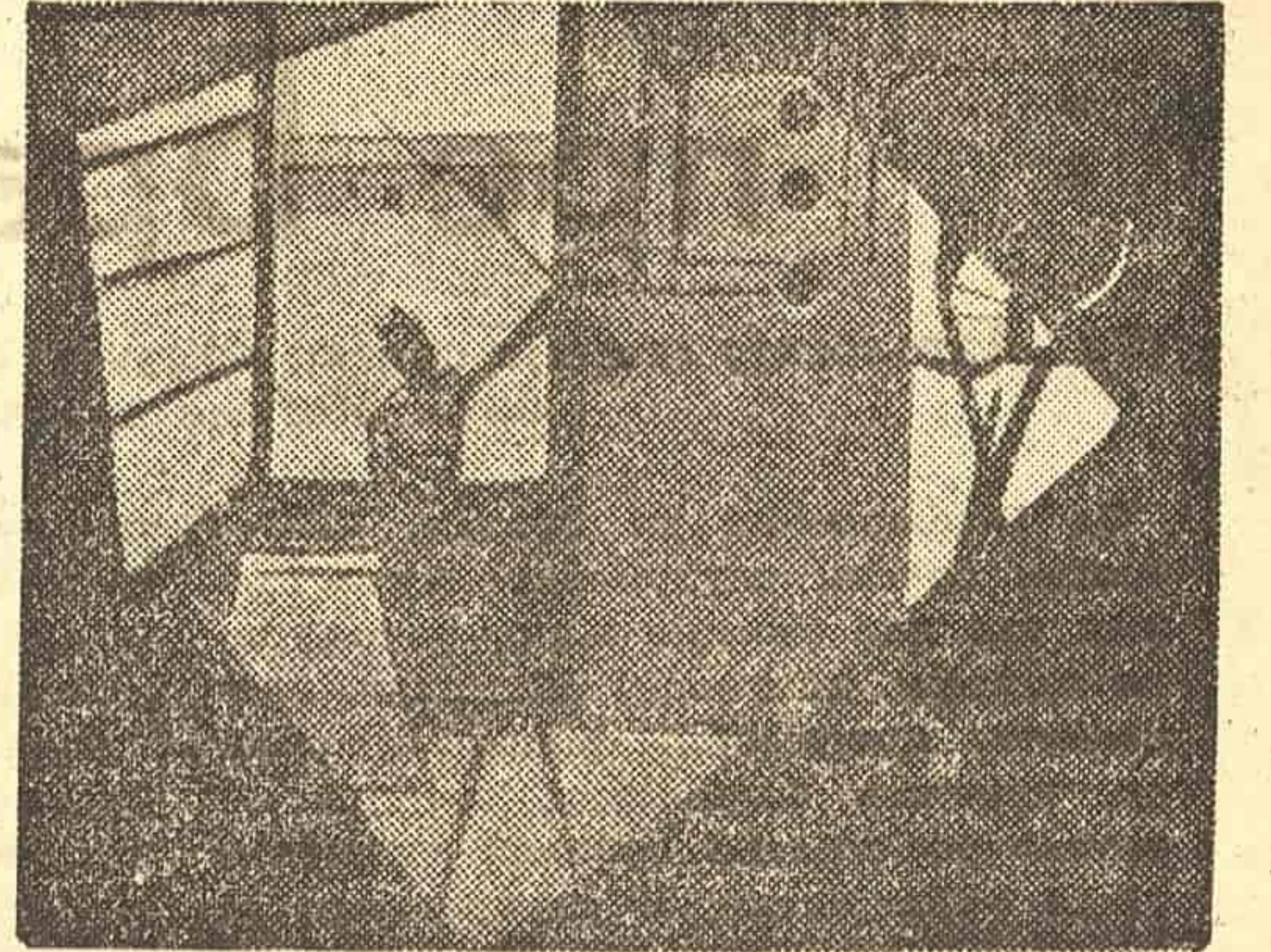
КОСТИС ПАЛАМАС

БИОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

Павлос Нирванас (1866—1937). Хронограф, позоришни и истакнути прозни писац. Рођен је у Русији и одрастао у Пиреју. Сматра се да је најбољи у делима у којима је узимао материјал са грчких острва, као и у „Литанији поп-Партегиса“ и у „Чобаници с перлама“. Костис Паламас (1859—1943). Национални пе-

сник Грчке који се прочуо и изван своје домовине. Кроз све његове супротности — атеиста и побожан, хришћанин и идололатра, националист и интернационалист, анархиста и поданик — неодољиво избија лик једног великог песника. Сматра се да је његово најбоље дело поема „Додекалог Циганина“.

Константинос Кавафис, умро 1933 године, истакнути је грчки песник. Недавно је у Француској издата збирка његових песама, и „Светска антологија“, која излази у Њујорку, донела је десет његових песама наводећи у предговору да Кавафис спада у ред највећих лирских песника Европе.

Н. ГИКА: РЕВОЛТ

— А чиме се сада бавиш, Анђоли, — упитах. — Радиш ли негде.

— Хвала богу. Ето, већ месец дана радим нешто код једног доброг газде. Срећом, не замарам се много. Нисам више за тежак рад.

— Шта је с твојом женом. Чуо сам да си се оженио. Имаш ли породе.

— Бог ми се смисловао и није ми дао децу — одговори ми уздишући. Жена шије за друге, а и ја радим, па некако таворимо. Хвала богу!

Док смо разговарали дотрча диван фокстеријер, веома и живахан, с богатим оковратником украшеним сребрним монограмима. Приђе Анђолису и стаде да му лиже руке као да нешто тражи.

— Откуда те овај пас зна — упитах. Анђолис је мало застао, прогутао пљувачку и учини ми се да је почео да црвени.

— Зар вам нисам рекао — процеди кроз зубе збуњено. То је пас доброг газде код кога сада радим.

— И тако, прати те? Анђолис се насмеја оним његовим детињим невиним осмехом.

— Не, већ ја њега пратим...

— Па како то?

— Изводим га редовно у шетњу. Шта ћу, то ми је посао. Видите, газда много води свог пса и како је шлогиран и не може да излази, плаћа ми нешто месечно да га ја изводим...

И у жељи да ми да, ваљда, времена да се приберем од изненађења а можда и од тешког положаја да тражим прикладне речи којима бих прикрио жалосни утисак, настао је ускраћујући ми могућност да проговорим:

— Видите, овај пас је пробирач, као и размажени човек. А то му користи и здрављу... Треба да трчи, да врши нужду, да тражи зелен по њивама и да нађе свој лек. Посао ми је, дакле, да га изводим, да вршљам, а и да га пазим. Ту су и аутомобили и треба да отварам четворо очију. Зато баш и држим каш и везујем га кад пролазио прометним улицама. Али то му смета и водим га изван града, на њиве, и тамо га пуштам нека се у слободи радује до миле воље. Само, ту су опет цукеле. Наваљују! Гоним их каменицама... Шта ћу? Видите, одговорност је велика!

Јадни Анђолис, остао је исти — поштен и савестан службеник. Настајао је да изврши како ваља своју дужност и према повереном псу, макар га и нико не надзиравао.

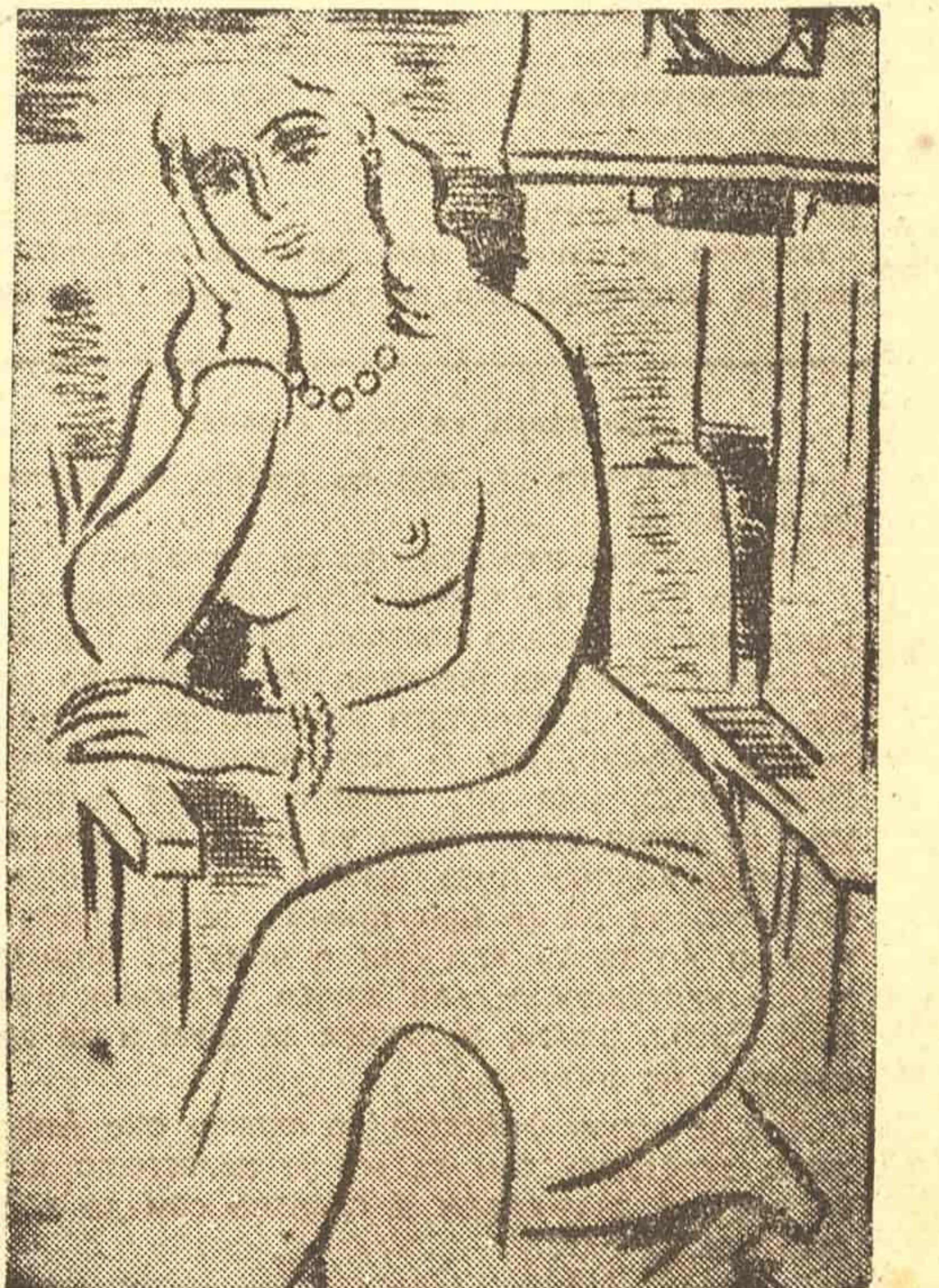
Фокстеријер је стално скакао око Анђолиса, лизао му руке и некако чудно кључкао као да од њега нешто тражи.

Направо сам се као да не придајем никакав значај ономе што ми је испричао о свом новом послу и покушао сам да скренем разговор.

— Анђоли, — рекох му — кад смо се већ нашли хајде да те почастим једном кафицом и да се потсетимо на старе дане.

— Ех! — уздахну — кад бисте знали колико ми је срце жељно једне кафице, а и да се мало одморим. Али како ћу? Видите, пас је узнемирен. Погледајте како стално скаче око мене. Хоће да одемо на њиве. Сада сам научио његов језик и разумем...

(Наставак на шестој страни)

Д. ВАНУКАКИС: АКТ

Српско песништво пре Бранка

(Уз „Антологију старије српске поезије“ од Младена Лесковца — Издање Матице српске, 1953)

Од Жефаровића до Бранка, многи српски службеници муза (можда око две стотине њих), родољубиви зографи, калуђери, магистри, канцелисти, професори, фишкали, хусари, владике, богослови, лицези, — читаво то столеће срицали су мучно убоге славјанске и славјаносерпске стихове, у безазленој уверењу да раде роду за славу а себи за бесмертије. Већина тих напора већине тих чесних и трудољубивих српских Пиндара и Хорација, како су се они у чедном саомомањивању узајамно називали, одавно леже заборављени и „мраком древности“ покривени. У њиховим стиховима данас више нико и не тражи поезије; они су постали „грађа“ за оне које поезија и не занима, помоћни материјал за учене расправе (или тобоже учене, или тобоже расправе), или су се преселили у библиографске статистике, „фусноте“ и подругљиве цитате. Један једини ваљда промеће се још некако кроз удебенке и школске „примере“ само зато, изгледа, да би послужило као доказ против себе самог и песништва свога времена; а стотине оних других, незнатих, леже затрпани и сахрањени по забаченим парцелама некадашњих алманаха, календара, забавника, скоротеча, магацина...

Ипак, — Младен Лесковац се решио да и у томе раном времену свих наших књижевних и културних почетака — потражи и поезије, заборављене можда, неуочене, занемарене, или у оној револуционарној, нужној једностраности Вукове борбе незаслужено заостављене. Лесковац се, ко зна по који пут, пробио кроз ово глуво песничко доба од половине осамнаестог до половине деветнаестог века, претражио га сад са посебним задатком, и изнео из њега читаву — антологију. Тај посао би доиста, као што сам Лесковац каже у предговору, могао на први поглед изгледати „прилично узалудан и непотребан: час као вештачко и насилно оживљавање нечега што је већ давно мртво, час као ташта забава са склоностима за бизарно, курioзно и прециозно у овим временима најмање приличним таквим тенденцијама, а час можда баш и као заједљива антигеза и јетка упадица сред свеопштег величања песника „Ђачког растанка“. Лесковчева књига то није, разуме се; али је она ипак, и ненамерно макар, сама собом, прекор нашој књижевној историји и критици после Вука и Бранка, и озбиљан покушај рехабилитације једне одбачене песничке епохе.

Антологија Лесковчева је прва књига ове врсте код нас. Ни то само не би јој била мала препорука. Са своје седамдесет и три песме од двадесет и три аутора, уз неколико анонимних „грађанских“ стихотвораца, она најзад успоставља у неколико континуитет између два растављена века српске поезије, и одукује делимично један књижевноисториски дуг на који се чекало више од сто година. Уз то, својим исцрпним напоменама о песмама, понекад можда исцрпнијим него што је нужно да би биле корисне, на четири ситно и густо штампана табака, она доноси важан прилог и потстицај, у спором послу око прикупљања и сређивања обавештења о овој поезији и њеном времену. Најзад, Лесковчев предговор у њој, иако са нешто колебливим и испрекиданим погледима на ову песничку епоху, претставља најбоље што је досад дато у сиромашној литератури о овом предмету.

Посебна је заслуга ове антологије што је исправила две вероватне ома-

шке наше књижевне историје и амнестира два песника осуђена на заборав, Јована Пачића и Николу Боројевића, на које су без успеха указивали некад и Јаков Игњатовић, Ђорђе Рајковић, М. Ђ. Милићевић, Владимир Николић, и други. Пачића је Лесковац нарочито истакао. (Штета је што ни о њему ни о осталима непознатијим песницима није дао библиографско-библиографских података.) Овај несрећни „К. К. pensionierten Rittmeister“, у младости туђи катана по бојиштима Европе, цароокраљевски официр у рату против Наполеона, и Наполеонов официр у рату против Русије, непознати сликар и непризнати песник — узалуд се трудио да постане славјаносерпски Петрарка, и узалуд је у хиљадама својих стихова славио

Анђу, Савку, Злату, Милку,
Нају, Стану, Роксу, Илку,
Вилхелмину, Мацу, Фану,
Тезу, Марту, Персу, Жану,
Ружу, Анчу, Елку, Сару,
Перку, Алку, Сосу, Мару:

ниједна од њих није постала српска Лаура: његова објављена књига песама убрзо је заборављена, а необјављени рукописи, после његове смрти, убрзо су доспели у будимске бакалнице. Било је доиста време да се озбиљно укаже на његово песништво, ма колико у њему било, како сам Пачић каже, „оскудевајућег савршенства“, и макар само преко ових његових седам песама. Ако су његове!

Сем за Боројевића, којег ће ипак бити лакше узознати него Пачића, иако Боројевић нема издате збирке (у Загребу и Карловцу сигурно ће бити корисних података о њему), антологија ће вероватно побудити радозналост и за осталих неколико мање познатих или непознатих песника заступљених у њој; можда најпре за Еустахију Арсић, о којој ни Лесковац не зна засад готово ништа, а која је у српској књижевности „прва од свога нежнога пола иданијем различних, по већој части поетических делца, маније и почитаније себи добила“, — како се то узгред каже у једној белешци о њој из 1827, уз некролог о њеном мужу Савви от Арсић, „староарадском градоначелнику“. — Сем Пачићевих и Боројевићевих стихова, нешто свежине унели су у антологију стихови Луке Милованова, затурени у његовом „Опиту“, Милована Видаковића, заборављени заједно са његовим романима у којима су и објављени, Саве Мркаља, којег досад нико није помињао и као песника, и неколико познатих песама из грађанске лирике „Новији“ песници у антологији изгледа ми да су улазили у њу и на старања врата (Никанор Грујић, Васе Живковић, Милица Стојадиновић и П. Поповић Шапчанин).

Са мерилима својим у избору песама, и са самим избором, Лесковац је очевито морао бити чешће у неприлици. Он је узео да састави песничку антологију једне епохе у којој се, од непесника Павла Ненадовића до нејаког „вермакера“ Јована Суботића, наше песништво читав век ђачки мучило са туђим поетикама, уносећи у њихове калупе махом садржину свога српскоправославског родољубља и своје аустроподаничке лојалности, и то на једном вештачком, измишљеном, готово би се могло рећи приватном језику. Највећи део тога песништва изгубио је своју књижевну важност и вредност још пре него што је његова садржина изгубила била своју актуелност. Наравно, поменута садржина није била једина садржина тога песни-

ЈОВАН ПАЧИЋ

штва. Али вештачки језик, мање или више, био је једини језик ових песника предбранковске епохе, језик без граматике, без власти синтаксе и без свога живага речника; у тако непоузданом изразу, у коме је било и речи које су се почивале српски, настављале руски, а завршавале „славјенски“, или обрнуто, тешко је било ма каквој садржини да не пропадне у извештаченост и пренемањање. — Зато мислим — а то би требало потврдити опширнијом и прилично сложенем анализом — да у овоме периоду није било, и није ни могло бити, песничких остварења од трајније вредности. „Ствар је у језику, па ако језик не ваља, до ствари се не може ни доћи.“ То не значи, разуме се, да би песништво овога периода требало одбацити и заборавити. Напротив, треба га проучавати и упознавати: његов историски значај није се изгубио у изгубљеној борби са Вуковим покретом. И треба га рехабилитовати, као што је то Лесковац добро и започео. Али га не треба преценивати; не треба његову наивну извештаченост примати као поетску наивност, нити у његове речи и кнади о уносити ону врсту цене коју време поклања неким стварима без њихове заслуге.

Зато би можда било корисније, и правичније, од песама ове епохе састављати хрестоматије него антологије, то јест примењивати мерила која се на ово песништво могу применити, а не она од којих се сваког часа мора одстајати; не шкрта естетичка, него одуздана књижевноисториска; она која је о овоме песништву допустила да слободно прикаже широку, занимљиву и историски и уметнички, панораму својих родољубивих — заблуда.

БУРО ГАВЕЛА

ДУШАН МАТИЋ

Неподељен у времену

(Душан Матић: „Багдала“, издање „Просвета“, 1953)

Из књиге „Багдала“, књиге једног пута, интелектуалне књиге више него збирке песама, — како је њен аутор и сам желео, трагедија од песама и забележака текстова писаних у знатном распону година (од 1922 до 1953), — моју пажњу, поново, привлаче Матићеве ратне и послератне песме.

Питам се: да ли је био потребан рат да се тек у његовом отровном и загушљивом ваздуху расцветало дрво оне поезије која је дуго и упорно сазревала? Сјај и лепота тих Матићевих ратних и поратних песама, њихова исповедена дубина, неукротива србиста и оно — ипак — велико праштање, наведено на ову мисао. Можда је тек у нестварној самоћи једне собе под окупацијом, у близини смрти, у грозној агонији и жудњи за новом срећом, када су од јучерашњих одушевљених једна остале крпе, могла да се до краја пројави ова поезија и каже својим неопходним језиком. Можда је било неопходно искуство година, постојећих откривених заблуда за ових неколико песама. — Чудни су и непревидљиви токови поезије. Има песника за које рат значи смрт, физичку и моралну, када се јучерашњи свет напора и брига јавља у црном виду илузији и када се чак и сами чин писана чини као једна недопуштена игра, самозаваравање, бежање од стварног живота које је уродило, на крају, тако спрховитим последицама. Душан Матић не спада међу такве песнике. Њему су били потребни судари и кризе времена. Свака криза, морална и интелектуална, значила је плодно тле за ову поезију која се родила под прним небом и која је остала као покушај враћања једног смисла и једне наде. Матићеве скепсе обогатиле је и олепенила ову поезију, тако богату видовима који се мењају при сваком новом сусрету са њом.

Како друкчије објаснити пријатељство ових песама којима никада нису само песничко одледало, које допуштају корективе и продужавање, да ли живот? Које нису никада искључиве. Ни својим постојањем, као поезија, ни ставом који се кроз њих изражава. Јер Матићеве песме откривају песнички ону реч поезије. Током година, обраћао се Душан Матић поетској речи само у тренуцима, када се друкчије није могло, или када се бар чинило да је друкчије немогуће. Поезија је само исечак, само један ток од многобројних, само једно стање у животу. Она треба да тај живот у њему самове израђује, да буде његов сјај, да га у потпуњава, да га брише и поново му се враћа. Писати оним истом руком која отвара врата, која пише тривијалну дописницу, која додирује свакодневне ствари. Оставити трагове свакодневности, наше конкретне свакидневности на тим хартијама посебеним смрти и поновном рођењу. Бити у једном истом даху, истом сјају светлости, истом кавезу невремена. И безање пред крвном стеном смрти, и умор на клупи крајем више нема, и глумач који пред вра је више нема, и последњу шминку чима пакла оклада последњи смртен, и са очима наде, и са руком праштања. Писати не песме, не једну конкретну књигу песама, него ходати за својом колосалном књигом, ко зна ка кавезу и ко зна којом, ко зна ка срдном али незаменљивом, и пред њутаном смрти. Треба бити у овом кораву и овој земљи, паљеној али неспаљеној, на овим разлоказним путевима боту иза леђа, на овим изненадним улицама и асфалтним пистама, па да се и језик њен схвати и наставља. Тамјан и динамит. Бити зрео.

Синтеза језика? Синтеза филозофска, етичка, у једној новој, модерној поетској архитектури? — Тако ми се чини. Али о томе сад не говорим, јер не треба именовати песама песника. Он је безимен. Он је песник од многи наших послова, у коме се, као у немилосрдном, свирепом огледалу, поново може да види трагична беда и величина овог времена.

Матићева поезија јудска је, значи, зато што се не исцрљује ексклузивношћу погледа на ствари. И то не само да се не исцрљује мотивима, тематским, него пре свега основним својим крвљу која је твори, смолном похлиз која је тако тачно процретава. — Не би могао, због тога, ове песме да средим по мотивима. Све је увек присутно и мотив није оно што их карактерише. Поетска реч, поетски доживљај, јединствено се намеку. Има ту, истовремено, између првог и завршног стиха и исте песме, осећања свакодневних, заједно ношењих и у исти мах отворених за реч. Није то само метафизички проBLEM и грч пред зидом неопходне пролазности. Није то само немир епохе, далеки ехо експлозивних граната. Није једино боја зида уз који су били стрељани дечаци без још пуних двадесет година. Ни љубав. Ни Србија, са старим мостом преко Мораве, ни Багдала, досад непозната, сад одједном одавно знана, а ни Антигона, у Грчкој, ни маслинаци. Модерност ове поезије није само у средствима којима се она остварује, у фактури стиха. Она је у осећањима која садржава, у поклошким компонентама које је чине, у приушности целовитог човека данашњице, у скоро свакој песми, и једног великог, и отрпаног од беде и непролазног, и смртног и пркосног, и (веле)градског и оног са сећањима на лице, на старог пса клемпаних ушцију, на орахе и накривљене србијанске тарабе, Мирис тамјана и мирис експлозива. Србија која је омогућила патриотску поезију Ракића и Београд који је исто тако омогућио надреалистичку нетачију ракићевске поезије. Та неискључивост у психолошком поимању и ношењу времена, које је увек било немилосрдно према искључивим, та комплексност стања и осећања, филозофске апстракције и конкретне, дневне, свакидневне филозофије малог човека, а великог, у једном страшном времену — то је оно по чему се песничка реч и визија Душана Матића супериорно издвајају од поетских стремљења и реализација многих песника данас.

Анализа поетског језика Матићевог, мислим, могла би то да потврди. Открио би се ту чудан спој, још неуловљив, по ауθενциности, метафизика језика градског, језика баш Београда, и оног дубоко народског, србијанског, и то не само у речима, не једино у синтаксичком оквиром, у обртурама, него пре свега у духу његовом, у његовом унутрашњем ритму. Језичко Матићево остварење разбија илузију неких наших песника да се језик поезије може данас да приближи токовима народног говора просто коришћењем лексичког народног блага. Треба бити у духу, сав, тога језика, тог говора, тог живота које се изражава пред наочним књигом, ко зна ка кавезу и ко зна којом, ко зна ка срдном али незаменљивом, и пред њутаном смрти. Треба бити у овом кораву и овој земљи, паљеној али неспаљеној, на овим разлоказним путевима боту иза леђа, на овим изненадним улицама и асфалтним пистама, па да се и језик њен схвати и наставља. Тамјан и динамит. Бити зрео.

Синтеза језика? Синтеза филозофска, етичка, у једној новој, модерној поетској архитектури? — Тако ми се чини. Али о томе сад не говорим, јер не треба именовати песама песника. Он је безимен. Он је песник од многи наших послова, у коме се, као у немилосрдном, свирепом огледалу, поново може да види трагична беда и величина овог времена.

Р. КОНСТАНТИНОВИЋ
★
Књига на Космету

У седамнаест срезова Аутономне Косовско-метохијске Области по библиотекарима градова и срезова и сеоским књижницама налази се 174 хиљаде књига, док на шиптарском језику има око 68 хиљада књига. То нису урачунати књижни фондови синдикалних, школских, омладинских и осталих библиотека којих исто тако има у великом броју. Тако Градска библиотека у Приштини има око 21 хиљаду књига. То је велики успех, утолико већи када је познато да је овај крај пре рата био најзаосталији „Југословенски Сибири“.

(Наставак са прве стране)
— Али пусти га, нек се узбуђује. Важнији су људи!
Али је било немогуће да га наговорим.
— Не може, не може! Тако ми наређено. Газда ми је помало настран. Све, све, али му је много стало да његовом псу чиним по вољи. Баш ми је изричито наредио да не одлазим у кафане, јер је псу потребна шетња. Поред тога, још није вршио нужду, а прво што ће газда да ме пита то је да ли је ишао напоље, колико пута, како, тојест, с опрштењем, да ли је био пролив, затим пита о боји и ко ти га зна још о чему... Видите, то су настраности, али зашто ме човек плаћа?! Треба, дакле, да трчим за њим и да одговарам на питања.
Док је диван фокстеријер скакао око Анђолиса, приметно сам да му је негодно што га и даље задржава и схватио сам да хоће што пре да оде.
— Опустите ми што вас остављам — рече ми на крају, са снебивањем. Камо среће

да сам сам и да вам правим друштво. Међутим, видите...
— Слободно, мој Анђоли, слободно! Надам се да ћемо се још који пут видети.
— Биће ми веома мило. Сада — настави — морам да га вежем. Овуда, у баштама,

има много џукела и плашим се да ми не измакне и заподене кавгу.
Сагнуо се, закачио каиш за огрлицу и кренуо према њивама. Застао сам и посматрао га. Пас, млад и живахан, гурао је напред и вукао је за собом Анђолиса по избразданим

њивама. Сваког часа је изгледало да ће оборити слабог човека. После, застао је за тренутак, стао да њуши око себе, скупио задње шапе и почео да врши нужду. Анђолис је стрљиво чекао. После приближио се, и погледао, па су пас и човек наставили пут.
Кренуо сам и у срцу ми је било некако тешко. Када сам се поново окренуо, Анђолис је већ био далеко. У једном тренутку видео сам га како опет трчи и спотиче се о дубње и трње. Пас га је вукао по њивама, час овамо час онамо, као нешто без душе и воље, без снаге да се супротстави или протестује.
А ипак, није био дроњак, већ човек који је вршио своју дужност. Анђолис и у служби пса, свог садашњег господара, старао се да буде савестан. И кад сам га гледао да трчи и ломата се по бескрајној тужној равници, падох ми на ум, у неком глумом упоређењу, речи г. Аргириадиса:
— Поштен и савестан човек као што си ти може у животу само да напредује.

СВЕЋЕ
Дани вољени будућности наше
као свеће мале пред нама стоје,
као читав низ упаљених свећа,
злаћаних, топлих и живе боје.
Прошли дани остају за нама
жалостан низ угашених свећа.
Види се још како се најближе диле,
сасвим црне, савијене, стопљене.
Нећу да их гледам — жалости ме изгледа
њим и још више сећање на њихове светлости
прве.
Напред, само напред над упаљеним
свећицама бдим.
Нећу да се осврћем и с ужасом гледам
како брзо црна млиња расте,
како се брзо угашене свеће множе.
К. КАВАФИС

МУЗИЧКИ ЖИВОТ

Један савремени виолинист

ПАВЛЕ СТЕФАНОВИЋ

Француски виолинист Деви Ерлих, на свом првом солистичком концерту у Београду, открио је са лакоћом читавом једном концертном аудиторијуму нешто што толики истински савремени композитори или једва с муком успевају или још увек уопште не успевају: открио је суштину појма савремености у музичком језику и изразу. Јер, колико год појаве, конкретне манифестације једне духовне оријентације, једног доба, једног привремено преовлађујућег укуса биле разноврсне, сама оштина је уствари сасвим приступачна и схватљива: она заправо није ништа друго до сами ми који смо једно доба, душа једне епохе, искуством искристализовани став и поглед на свет једне генерације. Савременост у музичком језику није ништа друго до друштвена свест, друштвени средњи просек емоционалне диспозиције једног доба, друштвени смисао за уметност тог доба, али оно што тешко осваја и продира, то је адекватни израз, стил, језик, специфични тип изражајних образа сваке врсте. Тако, у погледу израза, тј. композиције.

На сектору интерпретације, музичког извођења, ствар је знатно простија, много мање трновита: музички извођач, прожет духом свог времена, уноси га, стихично, без особите естетско-идеолошке тенденције, у само биће своје радне технике и интерпретационе стилистике, а онда, када је као тумач одређених техничких својстава, постао завршен, зрео, целиот као уметник, он тим истим својствима заведе сваку музику, дела најразличитијих стилова, епоха, средина. У том смислу је Деви Ерлих и Вивалдија, и Бахову Вагону, и Моцартову виолину, и Стравинског свирао својим данашњим, тотално савременим бићем.

У чему је, онда, то његово биће? Пре свега, у одлучној антиромантичности, у мирно и тотално спроведеној одбеланости сопственог уметничког лика као уравнотеженог, искованог пропагатора трезвене провидљивости, као чврстог, неразгаљаног али упорног борца за остваривање уметничког изражајног стила ослобођеног и дефинитивно очишћеног од подражавања сузама, узласима, жадањима и ломачама удовима по зраку. Када сам једном слушао неко виолинисту, који је настајао да верно прикаже дело славног романтичара живљујући се у његове (композиторове) бојне, вреле, загринуте и тако даље исповести, долазило је, у трезуцима извођачевог најинтензивнијег извођења, до опасности да он тресне виолину о под, да горко зарива, да здере добро уштрикану белу крпају испод црног франка и да аудиторијуму (уместо замисљеног дивљег олуји) пркосно-трагично покаже своју раздрвену груд. Деви Ерлих је жива спротивност. Он је мален, снага младости, на аглазу узвраћа скромним, љубазним, скоро срамежљивим, дечачким, закланним смешем. Али када ће да засвира, он, онако мален, стане право, срасте са виолином, лице му некако племенито, одговорно, дубоком будућношћу и замисљеношћу остари — површно гледајући, рекло би се: поружња — и све што је тада свирано дело, ко зна када све некада, условило, изокрвало, учинило нужним, почне да узкрсва, у енциклопедијски сложеним везама и односима, пред нама који овог младца слушамо.

Деви Ерлих је један од оних који су позвани да за данашњег човека и његове вреле, искусне, нове уметничке потребе ослободе стару и поштену и службену виолину, толико универзално човечну у рукама правог и потпуног човека, из њеног тврдог ропства у трезарском царству малогрђанштине, из руке примача по баровима, напуну, за добру плату, над оксидираним локнама добро плаћених дама. У Баховом сонатном ставу он дејствује као ренесансни резбар: неки музички Вазари, као лексовски мајстор (из чијег је значајног реда велики Вах и понао), на Моцартовој сонати он нам срећно развија предасуду о рококо-у као ласцивни епоси узивања и ћућорења, на бази у лаганом средњем ставу открива ужасну сложеност овог непрезајивог песника-нервника; у свити Стравинског, праћеног на теме трио-соната композитора „Служавке-господарице“, он верно доставља опори хумор данашњег старог мајстора над вечним барокним узорима музичке логике, за којом стоје и карнавали, и интриге, и антифеудалистичко кликтање новог века и барока.

У Равеловом „Циганину“ Ерлих је пластично и верно приказао (и својеврсно протумачио) овог номадског Орфеја праћанске епохе у нашој европској цивилизацији. Он је дубоко схватио Равелову скривену мисао о овој вечној луталици, циркузану, кјујнцији, коњокрадици и самоуку-виртуозу на ћеманету, овог чупавог и босноног Нарциса музичке импровизације, овог агонално надахнутог такмичара-егзибиционисту на традиционално циганском оруђу исповести, довијања, оптујбе и анархоидног пркоса бескућника. Ерлих је ту свирао о оној слободи личности, неспутане бригом над имовином, коју је већ моћни духовни праотац Стравинског, песник Пушкин, обавио дантеовским ловором стихије бунта, свирао о свечовчанској песми прометејске непослушности, о вечном нагону стваралаштва, оличеног и у митском свирачу Арionу, који, тек што је избегао смрти у таласима ражљубеног мора, сушећи своје мокро рубље, удара у жице лире, као што Ерлих гуди по жицама виолине.

Нема у свирању овог изванредног музичара ни суза, ни уздаха, ни жадања — иако је управо о свему томе у музици реч. Такав је тај збиља савремени виолинист уметник.

Л. ВОЗАРЕВИЋ: ТРИ ЖЕНЕ

Позоришни живот у Босни

У јесен 1951 године прославило је Народно позориште у Сарајеву тридесетогодишњицу свога постојања. Основано убрзо после слома Аустро-Угарске монархије, стварно још крајем 1919, оно је било, за време старе Југославије, пуну десетину година једино позориште у Босни и Херцеговини. За време четрдесетогодишње аустро-мађарске окупације у Босни, међутим, позориште није уопште постојало. Овде су гостовале, само повремено, путујуће трупе из Србије. Њихов рад се у Босни развијао под веома тешким условима, и политичким и материјалним.

Иницијатор оснивања Сарајевског позоришта био је Атанасије Шола, први претседник б.х. владе после ослобођења 1918 године. Он је на овај положај дошао непосредно из Транничког затвора у коме је лежао, осуђен на дугогодишњу робију, као велеиздајник. Париски пак, са широким позоришном културом, Шола је раније био један од најактивнијих чланова чувене књижевне и позоришне групе око мостарског часописа „Зора“ (почетком овога века) и српског певачког друштва „Гусле“, које је имало дилетантску дружину. Драматург и редитељ ове групе, Шола је добро знао шта значи позориште по борбени дух једног народа и по његово политичко и морално уздицање и васпитање. Отуд и његова широка иницијатива за оснивање Сарајевског позоришта, првог сталног позоришта у Босни.

Данае, непуних осам година после ослобођења, Босна и Херцеговина имају пет државних позоришта. Нова су, потпуно, позоришта у Мостару, Тузли и Зеници. Сва она имају модерне зграде са целокупним сценско-техничким постројењима. Поред њих дејлују и многа дилетантска и аматерска позоришта. Има их не само у варошима, где су дилетантске традиције биле и раније доста јаке, већ и у многим се-

лима где се уопште није знало шта је то позориште.

За време старе Југославије, Сарајевско позориште имало је само драму, али са једним ванредно компонованим, хомогеним глумачким ансамблом и извршним редитељским кадром.

За време свога трогодишњег управљања Сарајевским позориштем (1925 до 1928), Бранислав Нушић, наш велики комедиограф, покушао је да да сарајевској публици, поред драме, и нешто музике, и увео је оперету. Али је оперета убрзо прогутала драму. Подухват се није морално исплатио. Да би се одржала равнотежа с оперетом, која је освојила широку масу, драма је морала да се спушта све ниже у својој репертоарској политици.

Боривоје Јевтић

Данас сва позоришта у Босни негују, углавном, само драму. Музика је, у оквиру ванредних позоришних приредаба, препуштена симфониском оркестрима који се оснивају у главним позоришним центрима где год има за њих стварних могућности. Једино је Сарајевско позориште комплетно. Оно, поред драме, има и оперу и балет. Ове две последње уметничке установе су младе, обадве, углавном, са младим ансамблом, младим диригентом, младим кореографима. Па ипак, и опера и балет већ су добили своју сталну и захвалну публику. Опера ради интензивно и дана је досад, у овој сезони, четири премијере, између осталих Лонинијевог „Дон Паскавала“, Готсчевог „Еру с онога свијета“, Сметановог „Продану невесту“ и Вердијевог „Риголета“. Балет је имао великог успеха са Христићевом „ОХРИДСКОМ ЛЕГЕНДОМ“. То је био тријумфалан

продор младог балетског ансамбла. Он је одушевио и композитора Стевана Христића који је присуствовао премијери и са које је понео незаборавне утиске. „Охридском легендом“ дириговао је Иван Штајцер.

Проблем драме, међутим, није тако једноставан. Он као да се поставља, у својој својој ширини, истом оном линијом којом је био постављен у више прилика и пре овога рата. Без обзира што је данашња сарајевска публика сасвим дружица од оне пре рата, пожртвован, иако релативно млад. Ни питање режисе: кад домаће редитељске снаге тренутно онемоћају драма се, по линији најмањег отпора, служи редитељима — гостима из наших главних позоришних центара, што има, природно, и својих добрих и својих рђавих страна, нарочито рђавих. Главно питање драме, то је питање њене репертоарске политике и у односу према опери и балету, и у односу, особито, према публици којој су ове две младе установе Позоришта постале, некако, ближе од драме. Погледајте драму није добила, од почетка сезоне до данас, свога директора, који би позитивно, према стварним снагама свога ансамбла и према редитељским могућностима установе, плански утврдио једну одређену репертоарску линију. И ову идеолошко-политичку и ову психолошку, тојест ону која одговара укусу публике и која у исти мах тај укус диже на један виши естетички ниво, Најзад, и питање нових домаћих „локалних“, да тако кажем, позоришних пираца, (без обзира да ли су њихове теме актуелне или нису), особито је важно. Око таквих пицаца ствара се увек специфична позоришна атмосфера. Али за пласман једне такве врсте позоришних пицаца треба имати смелости. Шекспири не долазе никад самородно.

Т Р И Б И Н А

И даље играће на жици

Не Винаверу, јер он ниодког досад није примио ниједног разлика, но читавим бих требало да дам још неки пример за моје тврђење о вредности Винаверовог превода „Дванаесторице“. Винавер би сваку такву дискусију хтео да сведи на туђу злонамерност и незнање. Залуд му је то. Што се тиче злонамерности, примери рецити говоре; што се пак знања тиче — знамо се. Знам да је Винавер био у Октобарској револуцији, и на којој страни, и знам како ју је користио у Београду. Знам и за берлинско издање „Дванаесторице“ 1920 године у редакцији и тумачењу Иваново-Разумника, и знам како је то издање употребио С. Винавер уз свој превод ове исте Влокове поеме, објављен 1 јула 1923 г. у „Ме-

дзу“ руско-српском журналу, листу српске реакције и руске емиграције која је сматрала како стоји у овој тога броја, да ће се опас за Русију родити овде, у Београду, међу зидовима словенског дворца, у центру Југославије и дела Русије „који се преселио овде“. Све то знамо, но ко велимо: не иде с милим богом, гледајмо само Блока! Али, ето, Винавер се размеће том својом прошлосћу о којој његов злонамерни критичар ћути. Па, опет, не иде с милим богом и овом приликом. Погледајмо још једном само, и искључиво, његов превод. Можда два ранија примера нису била довољна, дајмо још три (један за банално, један за произвољно и један за несхваћено место).

3. ЦУМКУР: М. ПАНИЋ-СУРЕП

1) — А Ванька с Катькой в кабаке...
— У ей керенки есть в чулке!

— Ванюшка сам тепер богат...
— Был Ванька нащ, а стал солдат!

— Ну, Ванька, сукин сын, буржуй,
Мою, попробуй, поцелуй!

Од овог лапидарног, стилски рафинираног дијалога, наш преводилац прави монолог пун сасвим баналног дописивања:

Сад је Каћа Вањи — драга
у мејани праве врага!
У чаралу она банке тура!
Где ти Ваньке ала гура!
Ем је војник, ем је богат!
Наш је био, сад је буржуй прави
И све паски помељави —
Само да си моју дирно, брајко,
Било би ти, ушто, куку-мајко!

Да ли је овај Винаверов језик еквивалентан за Блокво говорни, улични речник, како тврди Винавер? Уздржавамо се од сваког коментара уверени да је неопотребан.

2) Уж я времячко
проводу, проводу...
Уж я времячко
почешу, почешу...!

ОЖИВЉЕНА ПРОШЛОСТ

Добродошла иницијатива

(Поводом Стеријине прославе коју приређује Матица српска)

Новембра месеца 1953 године послало је Књижевно одељење Матице српске позив установама које се баве историјом наше литературе и позвало их на сарадњу за прославу Јована Ст. Поповића. Матица српска је, нарочито у данашње време, стекла репутацију врло тачне, савесне и коректне установе, па зато нимало не зачуђује став у њеном позиву у коме стоји: „Пошто се приближује 150-годишњица рођења и 100-годишњица смрти Јована Стерије Поповића, књижевно одељење Матице српске сматра да би са припремама за прославу тога датума требало почети већ сада...“ Кад се зна да ће се овај јубилеј прославити 1956 године, онда је рок од преко две године, предвиђен за његову припрему, по дужини необичајно време код нас за такве прославе. И то је баш добро. Не очекује се, по нашем старом обичају, последњи моменат па да се тек онда поново почне са већ покренутом ствари, због кратког рока на брзину извађеном из праšине — него су већ предузети извесни радови, а други су у плану. Међу прве свакако да долази и једна књига научног зборника Матице српске

Личност и дела овог нашег писца су и досад многи проучавали — нека за потраду томе послужу и чињеница што је о њему и његовим делима написано до данас преко 360 већих и мањих радова — али је ипак остало доста непроучених момената из његовог живота. То није ни чудно кад се зна да је Јована Ст. Поповића прекирла Вукова струја бацајући на нашег драматичара сенку присталице старог правописа и језика и кад се има на уму да су наше архиве свирепо уништавале окупатори. Још и данас треба доста трагати за подацима у Државној архиви НРС, у Матизи српској и Државној архиви АПВ да би се понешто осветлило из Поповићева живота и рада. Архиве у Вршци и Крагујевцу су добрим делом уништене у рату или су нестале напном немарношћу. Тако, је епархиска архива из Вршци била однета у Аустрију, па и сада, када је враћена, лежи у сандуцима у Државној архиви АПВ, јер се због недостатка просторија не може учинити приступачном, а у Крагујевцу су акта кнежевске канцеларије скоро сасвим уништене.

Зар нам све то не намеће обавезу да једном озбиљно приећемо издавање дела Ј. Ст. Поповића и да се о том писцу, који је још у своје време претставао књижевно име првог реда, каже оно што заслужује? Свакако да нам нимало не чини част што није тачно објашњено ни порекло његовог оца, ни Поповићев рад у Србији, ни његов одлазак из ње. Кад се данас говори о Ј. Ст. Поповићу, онда се првенствено мисли на писца „Тврдице“ и „Родољубца“, а скоро је непознат у другим својим делатностима као књижевник критичар, као професор у Вршци и на Великој школи у Србији, као правник, као радник на првоти у Србији, као државни чиновник, као помагач позоришних дружина, као члан и један од оснивача Друштва српске словесности или као писац школских уџбеника.

Матица српска је предузела мере да се том нашем писцу утврди одговарајуће место у нашој историји књижевности и културе. Време је да се већ једном јасно каже да његова дела имају вредности и у наше доба иако су позоришта у Београду објектисана углавном на стране комаде, а оно у Вршци, које носи име Ј. Ст. Поповића, даје „Два наредника“.

ДРАГОЉУБ НОВАКОВ

Винавер то преводи:
Биће дана, брижних дана,
Биће муке са свих страна!

Има ли то икакве везе с оригиналом? Ни буквалне ни поетске. А таквим решењима објудује овај самохвалисави Винаверов подвиг.

3) На једном месту код Влока очајна старица узвикује очекујући смрт:
— Ох, Матушка — Заступница!

Винавер тај стих преводи:
„О молим ти се светој Девици...“

Настрану рогобатност и неправилност фразе (да би се сликовало с болшевици), но Винавер — зналац то место уопште није схватио. Мати — Заступница је одређен иконографски тип богородице у Страном сулу, мајке која моли за милост сина, одређен и лично и садржајно, те је то име требало тако и оставити, јер је и на српском тако. Блок га је употребио у првој ситуацији, а изгледа да је ипак нешто више знао од Винавера. И да није био злонамеран према свом будућем преводиоцу.

М. ПАНИЋ СУРЕП

Библиографија

Јосип Вроз Тито: Борба за социјалистичку демократију. Издање издавачког предузећа „Култура“, Загреб, 1953, латиницом, стр. 518, цена ?

Душан Матић: Вагдала. Издање из издавачког предузећа „Просвета“, Београд 1953, кирилицом, стр. 246, цена 200 дина.

Фрањо Супило: Политика у Хрватској. Издање издавачког предузећа „Култура“, Загреб 1953, латиницом, стр. 339, цена ?

Српске народне песме, књига друга. Издање издавачког предузећа „Просвета“ Београд 1953, кирилицом, стр. 815, цена на обичној хартији 500 дина. — на финој хартији 600 дина.

Љетопис Југославенске академије, књига 58 Издања „Југославенска академија знаности и уметности“, Загреб 1953, латиницом, стр. 323, цена ?

Робеспијер и Сен Жист. Одбрани говори. Превео Вјекослав Эрци. Издање издавачког предузећа „Култура“, Загреб 1953, латиницом, стр. 337, цена — ?

IN MEMORIAM

Габријел Мије

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ

јединих народа с којима се ликовним творевинама, до тада, или није, уопште знало, или се знало сасвим недовољно. Габријел Мије је лично извојевао преко својих капиталних дела Recherches sur l'icongraphie de l'évangile (1916), L'art Serbe (1918), L'école greque dans l'architecture byzantine и других, једно од најчачајнијих места уметности средњевековне Србије у данашњој стручној литератури.

Низ личности које данас делају у нашој и светској стручној византолошкој јавности, посебно на истраживању средњевековног живописа и архитектуре, формирао је Мије. Чинио је то, као човек, — поштено и свесрдно — залажући се до краја, а као научник савесно, строго, не чинећи концесије ни себи ни другима када се постављало питање научне објективности. Сатима, данима па и месецима приморавао је себе и своје сараднике, не штедећи своје драгоцене време, да објективно документују своје идеје, да верифицирају податке којима располажу.

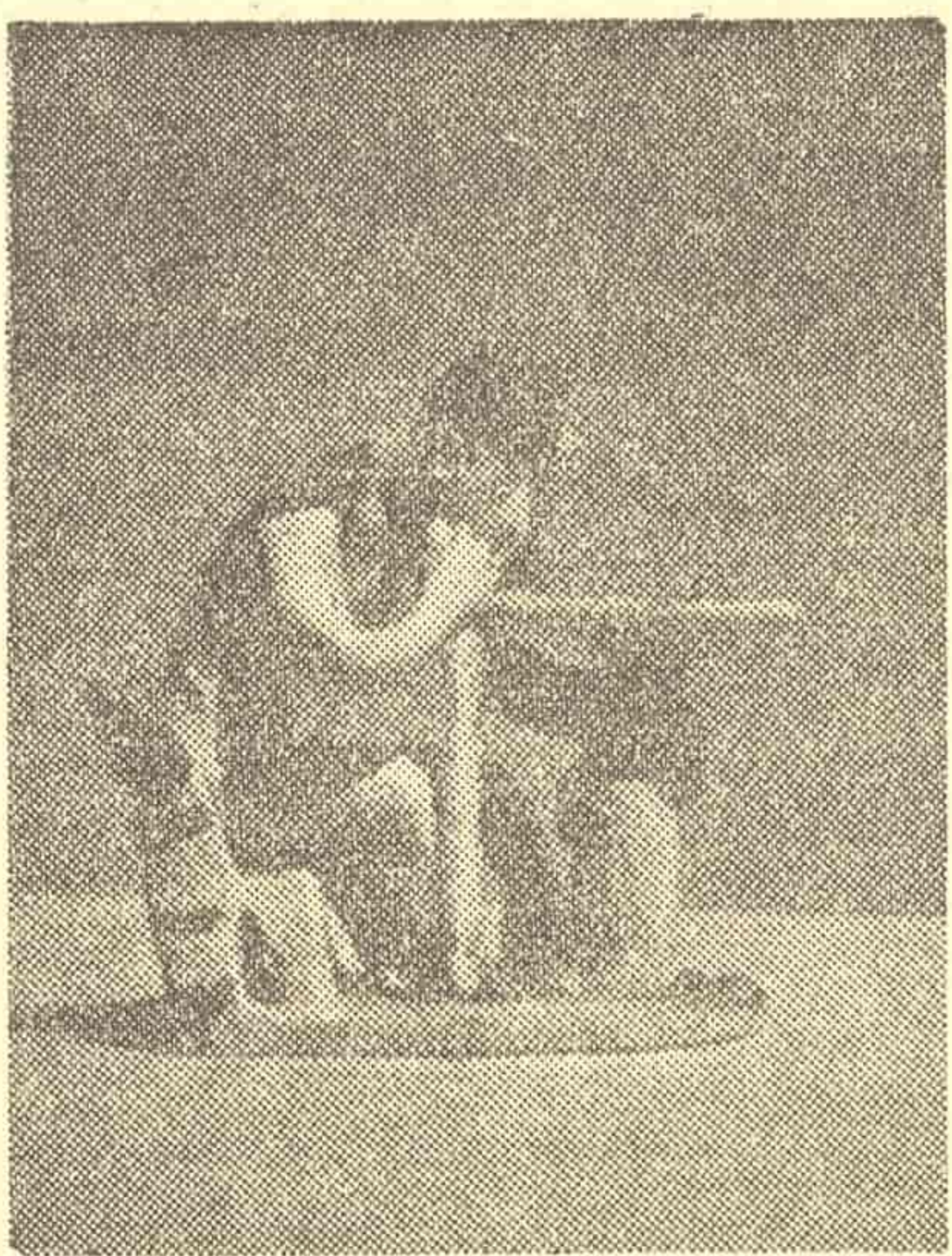
Имао је још једну особину, најжалост, ретку и изгледа све мање неговану међу онима који се баве науком; поштовао је своје колеге у струји, сваки рад, сваки радом постигнути резултат, без обзира, што

ДРАГОСЛАВ ГРБИЋ

ЗАПИС ИЗ СЕПТЕМБРА

Од данас између сунца и танког воска мишића могу да пролете све ласте да не додирну руке човека што памти црвени песак обале са белим млязом његовог тела. У њене стопе уселио се талас са рибом која никако не може да понови покрете заљубљених облика. Човек стоји и размишља како да скупи рамена и прође кроз ходник самоће док не појми да не више нема.

РАДИВОЈЕ ЉУБИНКОВИЋ

СЕЉАЧКА КЕРАМИКА У ПРЕКОМУРЈУ (Етнографски музеј — Љубљана)

УМЕТНОСТ ЛЕДЕНОГ ДОБА: ЖЕНСКА ФИГУРА

У Вазелу и Лондону, истовремено, појавило се богато документовано и илустровано дело о ликовним уметностима у Ледено доба. У њему је дат критички преглед цртежа, слика и скулптура откритих у подручју Дордоње у Француској, на северним прилазима Пиринеја и у Северозападном Шпанији, као и налазе шпанско-левантинске и арктичке уметности.

Ову књигу, која је изишла под насловом „Уметност Леденог доба, Шпанског Леванта и Арктика“, написали су професори Марингер и Ванди. Оба писца су били ученици једног од највећих историчара древних уметности Хуга Обермајера, који је умро 1946 године.

БЕРЛИОЗ ПОСТАЈЕ СВЕ ОМИЉЕНИЈИ У САД

Дела француског композитора Ектора Берлиоза, чија је стодесетогодишњица рођења прослављена децембра прошле године у читавом свету, стижу све већи број ентузијаста у САД. Недавно је у тој земљи основано Друштво за изучавање и популарисање Берлиоза, коме се већ прикључио знатан број поштовалаца и зналаца аутора „Фантастичне симфоније“. Плоче са Берлиозовом музиком најлазе на пробу бољу но икад раније.

СМРТ АУСТРИСКОГ РОМАНОПИСЦА РАЈМИХЛА

У Вад Халу (Тирол) недавно је умро у осамдесет и седмој години живота познати аустријски романописац и приповедач Себастијан Ригер, кога је читалачка публика знала под псеудонимом Рајмихл. У простору где се говори немачким језиком Ригера су прославила углавном његова дела о животу народа у Тирољу. Рачуна се да је Ригерових шестдесет романа и велики број приповедака изишао у укупном тиражу од око 3.000.000 примерака.

Свечана академија у част Вељка Петровића

На Коларчевом универзитету одржана је 20 фебруара, у присуству великог броја јавних и културних радника, свечана академија посвећена седамдесетогодишњици живота и педесетогодишњици књижевног рада Вељка Петровића. Академију је отворио, крајом уводном речју, председник Удружења књижевника Србије, Душан Матић. О животу и књижевном раду Вељка Петровића говорио је књижевник Велибор Глигорић, а потом су познати београдски уметници Раша Плавић, Мата Милошевић, Љубиша Јовановић и др. читали песме и одломке из дела В. Петровића. На крају је изведен музички програм (Бетовенов „Трио“ у В-дурју, за клавир, кларинет и виолончело и композиције П. Коњовића и М. Станића на Петровићеве песме). Академију је организовало Удружење књижевника Србије у заједници са Коларчевим народним универзитетом.

ХРОНИКА

ПРЕД ПОКРЕТАЊЕ НОВОГ КЊИЖЕВНОГ ЧАСОПИСА НА КОСМЕТУ

У Приштини се врше последње припреме за покретање оmlадинског књижевног часописа, који ће уједно да третира и ширу културну проблематику Косова и Метохије.

Потреба за једном оваквом публикацијом осећа се већ одавно, пошто се почетници у књижевном стваралштву теже пробијају до централних и реномираних часописа, тако да ће им на овај начин бити пружена могућност за афирмацију. Недељни лист за Космет „Јединство“ већ неколико месеци доноси литерарне прилоге младих, док је пре извесног времена издат и алманах њихове прозе и поезије „Космет пише и пева“, што управо показује да се са овим књижевним ствараоцима може рачунати. Досад су се нарочито истакли Данило Ераковић, Милош Козомара, Коста Константиновић и други. Међутим, шиптарски писци у том погледу су у много повољнијем положају, пошто постоји већи број часописа и листова: „Јета е ре“, „Фљака влазници“, „Рилиндја“, „Зани и ринис“ и други, у којима могу наћи места за своје радове.

Међу најистакнутијим културним радницима спроведена је анкета, која је показала да је покретање часописа неопходно потребно. Часопис ће, како се предвиђа, добити извесне дотације од Народног одбора Области, а очекује се да ће и неко од привредних предузећа постати његов мецена.

„МАМЗЕЛ НИТУШ“ — ПРВА ОПЕРЕТА ИЗВЕДЕНА НА КОСМЕТУ

Обласно народно позориште у Приштини, које је ушло у шесту годину свог постојања, недавно је извело оперету „Мамзел Нитуш“ од Флоримон Ервеа, а по редитељској концепцији Славољуба Стефановића — Равашиа и Бошка Пиштала. Главне улоге су тумачили Мира Цекић, Јосип Ормај, Олга Мандрапа, Милутин Јаснић и други. Ово је прво извођење једне оперете на Космету.

ОСНОВАНА ДРЖАВНА АРХИВА ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ

Ових дана у Приштини је основана државна архива која ће сакупљати, чувати и обрађивати историско-архивску грађу за научна истраживања са подручја Косова и Метохије, која је кроз векове било поприште бурних историских збивања.

ПРВИ ЦИГАНСКИ ЛИКОВНИ УМЕТНИЦИ

Ове године изаћи ће прва класа савршених ученика Школе примењених уметности у Пећи, после петогодишњег школовања. Занимљиво је и важно да се међу ученицима налазе и двојица Цигана: Бајрам Муртезовић и Шабан Меметовић. Њих двојица, иако врло млади, баве се уметношћу већ неколико година.

ЖИВОМИР СИМОВИЋ

(Наставак са друге стране)

умешени и сви остали, живи, обични људи. Мој утисак је да је он лично на човека који улази у огромну тамну шуму са секиром, тестером, а исто тако и другим нафинијим, ситним алаткама па ту, у напону своје велике душевне снаге и у готово болесним визијама, сече и обара то дрвеће, цепа га у комаде, реже, деље и прерађује у најфиније фигуре са чудним и неубичајним облицима, ствара један лик, много њих, читаве комплексе и лабиринте. Он исто тако скида кору са те шуме, траза лишће и хемиски разлаже његово зеленило, копа и жиле под том шумом, из земље испод ње, из њене таме, влаге и дивљине даје њену душу, истинити њен живот, нагоне и рефлексе, док она, гола, држи пред тим страшним човеком и магичарем и док јој капље сок као крв из пресека и огуљених места.

Но ја бих о Достојевском имао да кажем још неколико речи (а то је уствари била моја главна мисао због које је и цео чланак писан, па иако је случајно остала на крају као споредна). Постоји једна битна црта Достојевског као писца која, зачудо, никада није спомињана, ипак где је записана, колико је мени

Ускоро ће се навршити година дана од смрти највећег византолога нашег времена и искреног и великог поштоваоца наше средњевековне уметности и пријатеља наше земље, Габријела Мијеа, академика, професора на Колеж д Франс (Collège de France) и професора на Високој школи за византиски студиј на Сорбони (École des Hautes Etudes byzantines).

Он је свој дуго живот истински посветио науци. Припада оном броју француских великих византолога, који се, од XVII века даље — од Ди Канжа (Du Cange), налазе на челу византолошке науке у свету.

Једна од највећих његових заслуга је, да је увео нов метод у анализу и истраживачки рад у области изучавања византиске уметности, па и ране хришћанске уметности уопште. Полазећи од познате чињенице да је свака уметност резултат свога доба и друштва, он је, — захваљујући своме огромном знању, изузетном познавању језика, изворном проучавању текстова, личном изучавању споменика на терену, — проматрао поједине појаве у уметности у сплету најразличитијих услова, дајући им далеко ширу подлогу, него што им је научни свет, до његове појаве, обичавао давати. Тако обрађујући византиску уметност, он је, нужно, обухватио својим испитивањем и дотле потпуно непозната или занемарена подручја. Тек захваљујући његовом раду уметничко стварање средњевековне Грчке, после његових проучавања Минстре, Атике и Свете Горе, добија право место у стручној литератури, а исто тако и уметност Србије и појединих области Мале Азије, Трапезунта, Кападокије и других.

Продубљујући и проширујући знање о уметности саме Византије и уметности земаља у кругу византиског утицаја, он је истовремено указао на још већу комплексност самог европског средњевековног стварања, истичући у њему удео уметности по-

Достојевски

познато. И чудно ће изгледати кад је само кажем: основна тема у књижевном делу Достојевског била су деца, а тамна боја њихових живота и судбина превула је цело то дело. Мени се бар чини да ни пре ни после њега није било писца који је писао о деци као он и колико он. И уопште, о деци нико и не пише. Наиме у то писање ја и не рачунам разне лоше сликовнице, бајке које успављују, бургије о земама и тета лијама, и све те шарене лажи. Јевтина је то литература и до зла бога тужна.

Достојевски, наравно, није тако писао. Његово дело је драма човекове душе. И кад о тој драми пише, о манијама и несрећницима, о трагедијама и тузи људској — зар нисте приметили како он то пише развијено, узрочно? Он је први открио велику истину да је несрећно и тамно детињство највећа болест човечанства. Скоро сви несрећници, ликови Достојевског, израсли су из некога таквога детињства. И он је, ту и најјачи кад о томе пише, о несрећној дечијој судбини.

Мала Њеточка Њезванова и њена животна прича, најжалост, само скицирана, данас ретко помињана и међу његовим романима постављена у сасвим други план, чак и недокршена — то је један од најпотреснијих докумената који су човечанству остављени. И добар део свих почетака у историјама болести приказаних на многим крествинама и болницама и лудницама, и у судским хроникама такође; Нели у „Пониженим и уврећеним“ (Лиза у „Вечном мужу“), то је нова верзија истога документа. А Ставрогин, главни јунак у „Нечистим силама“, каже на једном месту: „Имам ја и других старих успомена можда мало бољих и од ове. Са једном жељом поступио сам још горе, и она је због тога умрла. На дуелима сам одузео живот двојици људи који ми ништа нису били криви. Једном сам ја био смртно уврећен а противнику се нисам осветио. На мени је и једно тровање, намерно и успешно, а никоме није познато.“ — и све је то он могао лако да поднесе, чак ни најмању грижу савести није осећао, али због зла које

је нанео малој Матрошки — обесио се. А великом роману „Момче“ Тушарев интернат, где је Долгоруки провео горко детињство, даје цео мрачни оквир. Чак, ја бар мислим, да у овој књизи није било целе једне главе о томе интернату као и још неколико разбачаних података о њему, и оне друге главе кад један други мали дечак скаче у реку бежећи испред очуха — роман би био скоро просечан. У големом роману о Карамазовима свакако је најдивније и то најдивније што је један човек бар о овој теми досада написао оних стотинак страница о несрећном, малом и болесном Иљухи и његовим друговима — деци, о деци уопште. Најзад то се све, иако у мањој мери, осећа и у „Злочину и казни“ са децом Мармеладова а нарочито Соњом.

И зато што је имао толико топле и болне љубави према несрећној деци, сваки човек, појединац, дугује му огромну захвалност. А човечанство цело посебнице још и зато што је открио голему и тамну пустињу — истину колико му несреће доноси такво детињство његове деце.

МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ